

SMJERNICE

za postupanje u slučaju nasilja nad djecom
u Bosni i Hercegovini

IZDAVAČ

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
Bosna i Hercegovina
Trg BiH broj 1. Sarajevo
www.mhrr.gov.ba

Za izdavača

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Pripremili:

Prof.dr. Elmedin Muratbegović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije
Univerziteta Sarajevo

Mr. sc. Saliha Đuderija, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Anka Šeranić, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite RS

Emira Dizdarević-Slomović, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH

Mile Jurošević, Policija Brčko Distrikt BiH

Andrea Stanković, Ombudsmen za djecu RS

Marija Jakovljević, JU "Centar za socijalni rad" Banja Luka

Nermin Omerović, Služba socijalne zaštite Ilidža – Sarajevo

Irena Penc Pužić, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Tehnička podrška:

Nejra Nurak, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH

Recenzenti:

Prof. dr. Mujo Hasković

Doc. dr. Vesna Šučur-Janjetović

Grafičko oblikovanje i štampa:

FRAM ZIRAL, Mostar

Tiraž:

1.500

Relizaciju i štampanje Smjernica pomogli:

UNICEF uz finansijsku podršku EU

Materijal je autorizovan i nije dozvoljena distribucija, štampanje, prodaja
i upotreba bez odobrenja autora

CIP - Katalogizacija u publikaciji

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, Sarajevo

343.62-053.2(497.6)

342.726-053.2(497.6)

SMJERNICE za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini / [pripremili
Elmedin Muratbegović ... [et al.]. - Sarajevo : Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i
Hercegovine, 2013. - 70 str. : graf. prikazi ; 20 cm

Tekst na bos. jeziku. - Bibliografija: str. 64-65.

ISBN 978-9958-522-18-5

1. Muratbegović, Elmedin

COBISS.BH-ID 20892422

**BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA**

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine

SMJERNICE

**za postupanje u slučaju nasilja nad djecom
u Bosni i Hercegovini**

Ova publikacija je urađena uz pomoć Evropske unije.

Sjedište Sarajevo

Kazalo

I. PREGOVOR	7
1. Uvod	9
2. Nasilje nad djecom – zakoni, podzakonski akti i protokoli u Bosni i Hercegovini	12
3. Fenomenologija nasilja nad djecom	17
3.1. Fizičko nasilje.....	18
3.2. Seksualno nasilje	18
3.3. Psihološko nasilje	19
3.4. Zanemarivanje djece.....	20
3.5. Ostali specifični slučajevi nasilja nad djecom	21
4. Sistem ranog prepoznavanja nasilja nad djecom	24
4.1. Osnovni pokazatelji.....	24
4.1.1. Fizičko nasilje	24
4.1.2. Seksualno nasilje.....	25
4.1.3. Psihološko ili emocionalno nasilje	29
4.1.4. Zanemarivanje djece.....	30
4.1.5. Ostali oblici nasilja.....	32
5. Prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom.....	36
6. Smjernice za postupanje po pojedinim sektorima	37
6.1. Sektor obrazovanja – vaspitne i obrazovne ustanove	37
6.1.1. Predvidive smjernice za postupanje u sektoru obrazovanja i vaspitanja	38
6.1.1.1. <i>Nasilje koje se desilo u odgojno-obrazovnim institucijama</i>	<i>38</i>
6.1.1.2. <i>Nasilje koje se desilo van odgojnih i obrazovnih institucija (prepoznato u školi).....</i>	<i>39</i>
6.1.1.3. <i>Nasilje zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama.....</i>	<i>39</i>

6.2. Sektor organa starateljstva.....	41
6.2.1. Predvidive smjernice za postupanje.....	42
6.2.1.1. <i>Hitno i neodložno reagiranje</i> <i>(vanredna situacija).....</i>	<i>42</i>
6.2.1.2. <i>Rad na predmetu zaštite (redovna situacija) .</i>	<i>43</i>
6.2.2. Specifične napomene za postupanje organa starateljstva	43
6.3. Zdravstveni sektor.....	46
6.3.1. Predvidive smjernice za postupanje.....	46
6.4. Policija	50
6.4.1. Predvidive smjernice za postupanje.....	50
7. Monitoring i evaluacija Smjernica	53
8. Zaključna razmatranja.....	55
9. Glosarij - termini i skraćenice korišteni u Smjernicama.....	56
10. Bibliografija.....	64

I. PREGOVOR

PREGOVOR

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini imaju jasan cilj, a to je dati smislene preporuke odgovornim institucijama i osobama koje će postupati u slučajevima nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, odnosno dati jasne preporuke za rano prepoznavanje slučajeva nasilja nad djecom.

Nasilje nad djecom ne poznaje granice. Ono se događa u kućanstvima, školama, na ulici itd. U vezi s tim, počinitelji nasilja mogu biti roditelji, učitelji, skrbnici, članovi obitelji, druga djeca itd. Posljedice nasilja nad djecom mogu biti razarajuće. Od najgoreg mogućeg scenarija, da od posljedica nasilja nad djetetom nastupi prerana smrt mlade osobe, do odrastanja s velikim emocionalnim, psihičkim ili fizičkim ožiljcima. Izloženost djece nasilju ne dovodi samo u pitanje njihovo zdravlje, već i mogućnost njihova razvoja u odrasle osobe koje su u stanju formirati zdrave obitelji i biti dijelom zajednice.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine se, u skladu svojih zadataka, a u suradnji s Uredom UNICEF-a u BiH, bavi različitim pitanjima koja se odnose na dobrobit djece. Tako je i pitanje nasilja nad djecom bilo predmetom mnogih aktivnosti koje imaju za cilj suzbijati i sprječavati, makar u ranoj fazi, bilo kakve pojave u kojima je dijete izloženo nekoj vrsti nasilja. Provedene aktivnosti rezultirale su strateškim dokumentom pod nazivom „Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini (2012.-2015.)“, koju je usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine dana 28. studenoga 2012. godine. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini jesu nastavak aktivnosti što ih provodi Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH na polju poboljšanja položaja djece u različitim područjima i također predstavljaju jednu vrstu opredijeljenosti Ministarstva da bude dosljedno zadanim ciljevima.

Kako je pitanje kojim se bavimo veoma osjetljivo i zahtijeva uključivanje brojnih institucija kako bi se u najranijoj mogućoj fazi otkrila ili po mogućnosti spriječila pojava nasilja nad djetetom, i ove su Smjernice zahtijevale uključivanje različitog stručnog kadra koji je bio u stanju razviti materijal potreban za pomoć osobama i institucijama koje rade s djecom i predstavljaju prve linije borbe protiv nasilja nad djecom, te samim time nose veliki dio odgovornosti.

Sarajevo, 9. 4. 2013. godine

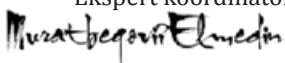
Zlostavljanje i zanemarivanje djece, ili kako ih skupa najčešće nazivamo nasiljem nad djecom je, nažalost, veoma raširen problem, koji danas zasigurno ugrožava temelje vrijedonosnog sistema savremenog društva. U kontekstu posljedica koje nasilje nad djecom ostavlja na društvo, posebno značajnu ulogu imaju ne samo etički i moralni, nego i kulturni i socioekonomski faktori. Nasilje svih vrsta, naročito nasilje u svakodnevnom životu, prijeti da postane obrazac ponašanja koji zajednica prisilno prihvata kao rutinu. Kako se zaštititi od nasilja i kako precizirati elemente zaštite od svih oblika nasilja veliki su izazovi za sve organe formalne ali i neformalne socijalne kontrole danas.

Nasilje se najčešće određuje kao upotreba sile da bi se neka osoba povrijedila, a modus izvršenja je različit i obuhvata aktivnosti kao što su: upotreba fizičke sile s ciljem uticanja i iznuđivanja određenog ponašanja, napad na osobu, koji se sastoji u fizičkom nanošenju udaraca i povreda, emocionalnom i psihičkom povređivanju, nezakonitom korištenju sile i fizičke snage, ilegalnoj, protupravnoj i nepravnoj upotrebi sile, primjeni različitih oblika prinude te oblik sile i agresije koji se koristi uz protivljenje i otpor onih nad kojima se ona provodi. Nasilni obrazac ponašanja najčešće se dovodi u vezu s protivljenjem i otporom žrtve, mada se taj otpor i protivljenje ne moraju neposredno izraziti s obzirom na postojanje straha žrtve. Stoga se ovaj fenomen danas izučava veoma seriozno.

Zaštita ljudi od nasilja je primarni zadatak savremene zajednice, a zaštita djece od ove pošasti je dodatni zadatak i obaveza kojoj bi svaka ozbiljna i civilizirana zajednica trebala posvetiti veliku pažnju. Stoga smo, kao veliki izazov, prihvatili obaveznu izradu Smjernica za postupanje za slučajeve nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, vodeći računa o svim relevantnim institucijama koje tretiraju ovaj problem u svoj njegovoj složenosti. Smjernice za postupanje u slučaju nasilja među djecom u Bosni i Hercegovini zasnivaju se na sadržaju i obavezama propisanim u Strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini (2012.-2015.), koju je usvojilo Vijeće ministara BiH 28. novembra 2012. i čine njen sastavni dio. Smjernicama su precizno preporučeni neki segmenti rada i tretiranja djece žrtava nasilja kroz općeprihvaćenu definiciju nasilja, preporučene profesionalne i standarde nadležnih javnih tijela i drugih institucija formalne socijalne kontrole na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

Na ovaj način, stručnoj ali i široj javnosti nudimo dokument koji će zasigurno pomoći u procesu ranog prepoznavanja ali i prijavljivanja slučajeva nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo, 26.2.2013.

Ekspert koordinator

Prof.dr. Elmedin Muratbegović

1. Uvod

Uprkos naporima velikog broja međunarodnih organizacija širom svijeta, i u razvijenim, i u nerazvijenim zemljama, koje rade na sprečavanju zlostavljanja i zanemarivanja djece, mediji sve češće izvještavaju o sve ekstremnijim i sve bizarnijim slučajevima u kojima djeca postaju žrtve roditelja, rodbine, prijatelja ili neznanaca. Iako nemamo dovoljno egzaktnih podataka da bismo sa sigurnošću mogli zaključiti o kakvom obimu ove pojave se radi, može se naslutiti da tzv. *tabuizam* u velikoj mjeri pogoduje razvoju ove vrste devijacije i u bosanskohercegovačkom društvu. Šira javnost nerijetko pod nasiljem nad djecom podrazumijeva sve ono što fizički boli, kao što je: šamar, udarac rukom, kaišem ili nečim drugim. No, problem je mnogo složeniji i vrlo često nas dovodi u dilemu da se pitamo: šta je s nevidljivim nasiljem? Svi oblici nasilja nad djecom, kojih počesto nismo svjesni i čiju težinu ne doživljavamo, u mjeri i na način kakav po svome značaju zaslužuju, ostavljaju neizbrisive tragove u životu svakog djeteta, koji ga počesto i cijeli život prate. Ono što je zajedničko svim oblicima nasilja nad djecom danas je "tradicija" zlostavljanja koja se prenosi s generacije na generaciju, s roditelja na dijete, sa izvršioca na žrtvu zlostavljanja. Značajan broj onih koji danas zlostavljaju i sami su bili zlostavljani u djetinjstvu. Danas nezaštićeno dijete sutra je potencijalno nefunkcionalan čovjek, odnosno potencijalni napadač. Zato se pojavi nasilja nad djecom posvećuje velika pažnja i na taj način se pokušava preduprijeti ova pojava. Preventivno djelovanje danas ujedno je i preventivno djelovanje za budućnost.

Moderna socijalna zajednica se skoro svakodnevno nalazi u procjepu između poštovanja porodičnog integriteta i privatnosti, s jedne strane, i potrebe da se dijete zaštiti, s druge strane. Kada govorimo o nasilju nad djecom, šira javnost najčešće pomisli na vidljive tjelesne povrede očekujući finalni epilog i potvrdu za eventualnu prijavu u policiji, centru za socijalni rad ili tužilaštvu. Problem tjelesnog, emocionalnog i seksualnog zlostavljanja djece prisutan je manje-više u svim sredinama, ali se skriva i drži kao porodična tajna, ali sve više i kao tajna ostalih društvenih grupa, kao što su škole, sportski klubovi i slično. A zašto to skrivati?

Zataškavanjem ga nikad nećemo riješiti ni otkloniti. Naprotiv, treba ga javno iznijeti, priznati njegovo postojanje i otvoreno progovoriti o pojavama svih oblika zlostavljanja nemoćne i nedužne djece. Zloupotreba i zanemarivanje djece postojali su tokom čitave historije ljudskog roda, ali je do priznavanja i uvažavanja ove pojave došlo tek 60-ih godina 20. stoljeća, kada je Henry Kempe, američki pedijatar, prvi upotrijebio emocionalno nabijen termin „sindrom pretučenog djeteta“ (Battered Child Syndrome) opisujući i dokumentirajući drastične slučajeve fizičkog zlostavljanja djece s fatalnim ishodom. U svakodnevnom životu nasilje se najčešće određuje kao upotreba sile da bi se neko povrijedio; upotreba fizičke sile s ciljem uticaja i iznuđivanja određenog ponašanja; napad na osobu, koji se sastoji od fizičkog nanošenja udaraca i povreda, emocionalnog i psihičkog povređivanja; nezakonito

korištenje sile i fizičke snage; ilegalna, protupravna i nepravna upotreba sile; primjena različitih oblika prinude; oblik sile i agresije koji se koristi uz protivljenje i otpor onih nad kojima se ona provodi.

Djeca mogu biti žrtve nasilja u porodici, ali i žrtve nasilja izvan porodice, odnosno zlostavljanja i nasilja koje se dešava izvan i mimo porodice i kuće: na ulici, u parkovima, u školi i oko škole, u raznim društvenim institucijama. Djeca, kao i žene, smatraju se nemoćnijim od ostalih članova društva pa su danas njihova prava garantirana nizom dokumenata i konvencija međunarodnog karaktera. Konvencija o pravima djeteta sadržana je u Aneksu I. Dejtonskog mirovnog sporazuma i, kao ostale konvencije koje je BiH ratificirala, ima prioritet u primjeni u odnosu na domaće zakonodavstvo, s obzirom da ima snagu ustavne norme. Bosna i Hercegovina je, uz to, postala potpisnica dva fakultativna protokola, uz Konvenciju o pravima djeteta, i to: Fakultativnog protokola o uključivanju djece u oružane sukobe i Fakultativnog protokola o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji iz 2000. godine, a potpisala je i Milenijsku deklaraciju.

Ponovljeno mnogo puta, nasilje nad djecom oduzima i cijelom društvu mogućnost razvoja, a time sprečava napredak ka ostvarivanju Milenijskih razvojnih ciljeva. Bosna i Hercegovina je članstvom u UN-u i prihvatanjem Konvencije o pravima djeteta kao osnovni princip zaštite djece preuzela standard prepoznatljiv kao "najbolji interes djeteta" što generalno i jeste ključni princip zaštite djece u međunarodnim i regionalnim okvirima. Upravo neke odredbe Konvencije o pravima djeteta na najbolji način štite dijete od svih oblika nasilja koje se odnose na: ekonomsko iskorištavanje, zabranu upotrebe droge i alkohola, zabranu spolnog iskorištavanja i dječije pornografije, onemogućavanje otmice, prodaje i trgovine djecom, zabranu bilo kakvog vida izrabljivanja djeteta, zabranu mučenja ili bilo kakvog oblika ponižavanja, pravično postupanje prilikom zakonitog zatvaranja djeteta, osiguravanje prava na pravnu pomoć, zabranu učešća djece u oružanim sukobima i pružanje zaštite djeci u ratu, osiguravanje prava na oporavak i resocijalizaciju djece koja su bila izložena nasilju, pravično postupanje s djecom počiniocima krivičnih djela i uređivanje odgovarajućih uslova za izvršenje kazne i poštivanje svih drugih standarda u oblasti ljudskih prava koja u pogledu pomenutih standarda zaštite djece predstavljaju osnov za usklađivanje nacionalnih zakonodavstava i svakodnevne prakse.

Imajući u vidu navedeno, radi definiranja prioriternih ciljeva i mjera koje je neophodno preduzeti u periodu 2011. – 2014. godine, da bi se stvorili što povoljniji uslovi za život djece i porodice, njihovo zdravo psiho-fizičko odrastanje, uključivanje u društvo i participaciju u odlučivanju, Vijeće ministara BiH je na 155. sjednici, održanoj 13. 7. 2011., donijelo Odluku o usvajanju Akcionog plana za djecu Bosne i Hercegovine (2011. – 2014.). Uzimajući u obzir izuzetno rascjepkani administrativni sistem u BiH, pomenutim akcionim planom, kao i prethodnim (2006.-2010.), zagovara se multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala u okviru društva na razvijanje dobro promišljene akcije kojom bi se unaprijedili uslovi življenja u

interesu razvoja djeteta, što je preduslov za jačanje položaja djeteta u Bosni i Hercegovini. Akcioni plan uključuje opće ciljeve iznesene na Svjetskom samitu za djecu, posebno utvrđene preporuke Komiteta za prava djeteta (u cijelosti zaključna razmatranja i preporuke Komiteta od 1. oktobra 2010., a koje se odnose na primjenu dva fakultativna protokola, uz Konvenciju), te ostalih komiteta UN-a kojima je Bosna i Hercegovina podnijela izvještaje o provođenju međunarodnih konvencija iz oblasti ljudskih prava i sloboda. Sam postupak zaštite djece od nasilja zahtijeva multidisciplinarni i intersektorski pristup i od ključne je važnosti da svi učesnici u tom postupku imaju zajedničko shvatanje i jedinstven stav u odnosu na pojavu nasilja nad djecom. S tim u vezi, upravo je saglasnost u odnosu na pojavu nasilja nad djecom prvi uslov za uspješnost procesa zaštite djeteta.

U tekstu Smjernica za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini prihvaćene su definicije pojedinih vidova zloupotrebe i zanemarivanja djece koje je usvojila Svjetska zdravstvena organizacija na Savjetovanju o sprečavanju zloupotrebe djece u Ženevi, 1999. godine (WHO, 1999.). Ove definicije prihvatilo je i Međunarodno udruženje za prevenciju zloupotrebe i zanemarivanja djece u dokumentu Intersektorski pristup zlostavljanju djece (ISPCAN, 2003.).

U savremenoj literaturi iz oblasti socijalne psihologije, pedagogije, socijalnog rada, kriminologije i ostalih relevantnih naučnih disciplina, fenomen nasilja nad djecom susreće se u različitim formama.

Nasilje se definira kao svaki oblik ponašanja prema djetetu koji ima za cilj povređivanje ili nanošenje bola, bilo fizičkog ili psihičkog, zapostavljanje i/ili zanemarivanje djeteta, maltretiranje i/ili bilo koji oblik eksploatacije djeteta, uključujući i seksualnu eksploataciju.

Vidimo da su najčešće sastavnice ovog pojma: zanemarivanje, fizičko nasilje, psihološko ili emocionalno nasilje i seksualno nasilje. Vrlo često susrećemo neke izvedene podjele koje fenomen nasilja nad djecom dijele na zlostavljanje i zanemarivanje djece. Da bismo pomogli u procesu stvaranja jedinstvenog teorijsko-praktičnog koncepta borbe protiv nasilja nad djecom kod stručnjaka iz raznih sektora, neophodno je napraviti difrencijaciju u definiranju različitih oblika zlostavljanja i zanemarivanja. Stoga navodimo dvije definicije koje se najčešće upotrebljavaju u ekstenzivnom tumačenju nasilja nad djecom danas:

Pod pojmom nasilje nad djecom koje ima odrednicu zanemarivanja podrazumijevaju se odnosi i ponašanja pojedinca ili institucija¹ kojima se ugrožava ili osujećuje normalan psihički i fizički razvoj, integritet ličnosti ili se osujećuje zadovoljenje dječijih potreba.

¹ Pod pojmom institucionalnog nasilja nad djecom podrazumijevamo sve slučajeve u kojima nadležne institucije pogrešno primjenjuju profesionalne standarde ili propuste da ih primijene i na taj način ugroze integritet djeteta.

S druge strane, nasilje nad djecom koje ima odrednicu zlostavljanja podrazumijeva postupke roditelja ili djetetovih staratelja kojima se djetetu nanosi tjelesna i/ili emocionalna bol ili se zanemaruje u toj mjeri da je ugroženo njegovo emocionalno zdravlje i razvoj.

Različiti oblici zlostavljanja i zanemarivanja djece često se javljaju udruženi i imaju dugotrajno djelovanje na fizički i psihički razvoj djece. Veoma je važno učiniti sve što je u našoj moći s ciljem sprečavanja nasilja, kao i zaštite djeteta kada do nje-ga dođe. Saradnja svih institucija i organizacija (pravosuđa, policije, socijalne zaštite, zdravstva, školstva...), koje se na različite načine bave ovim problemom, i njihovo koordinirano djelovanje u kojem je na prvom mjestu interes djeteta, jedini je način borbe protiv nasilja nad djecom. Za potrebe ovih smjernica analizirat ćemo sljedeće korake u procesu zaštite djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja:

- prepoznavanje zlostavljanja i zanemarivanja djeteta;
- prijavljivanje sumnje na zlostavljanje i zanemarivanje djeteta;
- procjena rizika, stanja i potreba djeteta i porodice;
- neodložna intervencija;
- planiranje i osiguravanje usluga i mjera za zaštitu djeteta;
- praćenje i evaluacija djeteta i porodice.

2. Nasilje nad djecom – zakoni, podzakonski akti i protokoli u Bosni i Hercegovini

Kad govorimo o različitim propisima i uopće dokumentima koji se odnose na prava i zaštitu djece, neohodno je spomenuti najvažnije, koji determiniraju aktivnosti zvaničnih organa u tretiranju ove pojave na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Krenuvši od međunarodnog pravnog okvira te pozitivnih pravnih odredbi u BiH, neophodno je navesti sljedeće:

Međunarodni dokumenti

- ✓ Konvencija o pravima djeteta i fakultativni protokoli uz Konvenciju o zabrani učešća djece u oružanim sukobima i o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji,
- ✓ Pakt o građanskim i političkim pravima,
- ✓ Minimalna pravila UN-a o provođenju maloljetničkog pravosuđa (Pekinška pravila, 1985.),
- ✓ Pravila UN-a za zaštitu maloljetnika lišenih slobode (JDL pravila, 1990.),
- ✓ Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice, 1990.),

-
- ✓ Minimalna pravila UN-a za alternativne kaznene mjere (Tokijska pravila, 1990.),
 - ✓ Konvencija UN-a za borbu protiv organiziranog transnacionalnog kriminala, dopunjena sljedećim protokolima: Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, posebno ženama i djecom i Protokol za borbu protiv krijumčarenja migranata kopnom, morem i zrakom,
 - ✓ Konvencija o eliminaciji diskriminacije žena i prava djece,
 - ✓ Konvencija o eliminaciji rasne diskriminacije i druge,
 - ✓ Evropska konvencija o akciji protiv trgovine ljudima,
 - ✓ Revidirana socijalna povelja,
 - ✓ Evropska konvencija o obeštećenju žrtava krivičnih djela nasilja,
 - ✓ Konvencija o cyber kriminalu,
 - ✓ Evropska konvencija protiv torture i drugih vrsta okrutnog, nehumanog i degradirajućeg postupanja ili kažnjavanja,
 - ✓ Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina,
 - ✓ Haška konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice djeteta,
 - ✓ Haška konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inozemstvu,
 - ✓ Konvencija Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe,
 - ✓ Konvencija o kontaktu koji se tiče djece,
 - ✓ Konvencija o međunarodnom ostvarivanju prava na izdržavanje djeteta i drugim oblicima izdržavanja porodice (Haška).

Bosna i Hercegovina (državni nivo):

- ✓ Akcioni plan za djecu BiH 2011.-2014.
- ✓ Strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2012.-2015.
- ✓ Krivični zakon BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 37/03)
- ✓ Zakon o prekršajima BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 20/04)
- ✓ Zakon o krivičnom postupku BiH (“Službeni glasnik BiH“, broj 36/03)
- ✓ Zakon o zabrani diskriminacije BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 59/09)
- ✓ Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“, br. 16/03, 102/09 i 32/10 – prečišćeni tekst)
- ✓ Okvirna politika unapređenja ranog rasta i razvoja djece u Bosni i Hercegovini („Službeni glasnik BiH“, broj 36/12).

Kada su u pitanju entitetski zakoni i podzakonski akti u posmatranom periodu, treba pomenuti:

Federacija BiH

- ✓ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH (“Službeni glasnik FBiH“, br.22/05 i 51/06);

-
- ✓ Porodični zakon FBiH („Službene novine FBiH“, br. 35/05 i 41/05);
 - ✓ Krivični zakon FBiH („Službene novine FBiH“ br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10);
 - ✓ Zakon o krivičnom postupku FBiH (Sl. novine FBiH, br. 35/03, 56/04, 37/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09, 12/10);
 - ✓ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH („Službene novine FBiH, br. 44/98, 42/99,12/09);
 - ✓ Zakon o prekršajima FBiH („Sl. novine FBiH“, broj 32/06);
 - ✓ Zakon o vanparničnom postupku FBiH („Sl. novine FBiH“, br. 2/98, 39/94, 73/05);
 - ✓ Zakon o izvršnom postupku FBiH (Sl. novine FBiH“, br. 32/03, 33/06, 39/06, 39/09);
 - ✓ Zakon o zaštiti svjedoka pod rpijetnjom i ugroženih svjedoka;
 - ✓ Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama („Sl. novine FBiH“, br. 37/01, 40/02);
 - ✓ Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Sl. novine FBiH“, br. 36/99, 54/04, 39/06, 14/09);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom („Službeni glasnik USK“, br. 5/00 i 7/01);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti („Narodne novine Posavskog kantona“, broj 5/04);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom Tuzlanskog kantona („Službene novine Tuzlanskog kantona“, br. 12/00, 5/02, 13/03, 8/06);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom („Službene novine Zeničko-dobojskog kantona“, br. 13/07 i 13/11);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom („Službene novine Bosansko-podrinjskog kantona“, br. 10/00, 5/03 i 5/05);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom („Službene novine Srednjobosanskog kantona“, broj 10/05);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti („Narodne novine Hercegovačko-neretvanskog kantona“, broj 3/05);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom (Narodne novine Zapadnohercegovačkog kantona“, broj 16/01);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom Kantona Sarajevo („Službene novine Kantona Sarajevo“, br. 26/02, 8/03, 2/06 i 21/06);
 - ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti („Narodne novine Kantona 10“, broj 5/98);
 - ✓ Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH („Službene novne FBiH“, br. 29/97 i 46/10);

-
- ✓ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana učinilaca nasilja u porodici ("Službene novine Federacije BiH", broj 60/06);
 - ✓ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci učinilaca nasilja u porodici („Službene novine FBiH“, broj 23/08);
 - ✓ Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera koje su u nadležnosti policije („Službene novine FBiH“, broj 9/06);
 - ✓ Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici FBiH 2013.-2017. godine;
 - ✓ Strateški plan za unapređenje ranog rasta i razvoja djece u FBiH 2013.-2017.;
 - ✓ Protokol o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici koji uključuje djecu Unsko-sanski kanton;
 - ✓ Protokol o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja u porodici za općine Unsko-sanskog kantona;
 - ✓ Protokol o postupanju u slučaju nasilja u porodici između interresornih ministarstava i NVO „Vive žene“ koji podrazumijeva i zaštitu djece u porodica-ma (Tuzlanski kanton);
 - ✓ Protokol o saradnji u prevenciji prosjačenja, skitnje i nelegalne ulične prodaje na području Kantona Sarajevo;
 - ✓ Protokol o saradnji kojim se regulira način prijema žrtava u sklonište za žene i djecu žrtve nasilja u porodici Kanton Sarajevo;
 - ✓ Protokol o saradnji na prevenciji, zaštiti i borbi protiv nasilja u porodici Kanton Sarajevo;
 - ✓ Protokol o saradnji između resornih ministarstava kojim je reguliran način postupanja u slučajevima zanemarene i zapuštene djece koja prosjače i rade na ulicama Kantona Sarajevo;
 - ✓ Protokol o saradnji između JU Kantonalni centar za socijalni rad Sarajevo i Fondacije lokalne demokratije o međusobnoj saradnji između potpisnika u radu Mobilnog tima (terapeutski rad na sprečavanju recidiva u porodicama u kojima je evidentirano nasilje);
 - ✓ Protokol o međusobnoj saradnji nadležnih ministarstava, institucija i NVO u pružanju podrške žrtvama-svjedocima u slučajevima ratnih zločina, seksualnog nasilja i drugih oblika krivičnog djela (Srednjobosanskog kantona);
 - ✓ Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici kojim su obuhvaćena i djeca općina Donji Vakuf;
 - ✓ Protokol o postupanju u slučaju nasilja u porodici za područje Hercegovinačko (Kanton 10);
 - ✓ Protokol o postupanju institucija u slučaju nasilja u porodici i rodno zasnovanog nasilja (Bosansko-podrinjski kanton).

U Republici Srpskoj potrebno je posebno naglasiti sljedeće:

- ✓ Vlada RS-a usvojila je i Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici RS do 2013.
- ✓ Vlada RS-a usvojila je 2008. Strategiju za razvoj porodice RS za period 2009.-2014.
- ✓ 2009. godine usvojena je i Omladinska politika RS 2010.-2015.
- ✓ Zakon o dječijoj zaštiti („Službeni glasnik RS“, br. 4/02, 17/08 i 1/09)
- ✓ Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sprečavanju nasilja na sportskim priredbama (“Službeni glasnik RS”, broj 13/10)
- ✓ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija RS (“Službeni glasnik RS”, broj 13/10)
- ✓ Zakon o javnom redu i miru (“Službeni glasnik RS”, broj 20/07)
- ✓ Zakon o krivičnom postupku (“Službeni glasnik RS”, broj 53/12)
- ✓ Zakon o prekršajima RS (“Službeni glasnik RS”, br. 34/06, 1/09 i 29/10)
- ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti („Službeni glasnik RS“, broj 37/12)
- ✓ Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku (“ Službeni glasnik RS”, broj 13/10)
- ✓ Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 71/09, 104/11)
- ✓ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju („Službeni glasnik RS“, broj 119/08)
- ✓ Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju („Službeni glasnik RS“, br. 74/08, 106/09 i 104/11)
- ✓ Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS („Službeni glasnik RS“, broj 102/12) kojim se unapređuju postojeća pravna rješenja vezana za zaštitu djece od nasilja u porodici;
- ✓ Krivični zakon RS (“Službeni glasnik RS”, br. 49/03, 37/06 i 73/10)
- ✓ Porodični zakon RS (“Službeni glasnik RS”, br. 54/02 i 41/08)
- ✓ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog liječenja ovisnosti od alkohola i opojnih droga (“Službeni glasnik RS”, broj 97/06)
- ✓ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana (“Službeni glasnik RS”, broj 97/06)
- ✓ Pravilnik o načinu i mjestu provođenja zaštitne mjere osiguranja zaštite žrtve nasilja u porodici (“Službeni glasnik RS”, broj: 97/06)
- ✓ Pravilnik o načinu provođenja zaštitnih mjera koje su u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova (“Službeni glasnik RS”, broj 26/06)
- ✓ Protokol o postupanju u slučajevima vršnjačkog nasilja
- ✓ Protokol o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja ili zanemarivanja djece

U Brčko Distriktu BiH u proteklom periodu treba naglasiti:

- ✓ Zakon o dječijoj zaštiti Brčko Distrikta BiH («Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH», br. 1/03, 4/04, 21/05, 19/07, 2/08 i 51/11)

- ✓ Zakon o socijalnoj zaštiti Brčko Distrikta BiH («Službeni glasnik Brčko Distrikt BiH», br. 1/03, 4/04, 4/04, 19/07, 2/08)
- ✓ Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta BiH («Službeni glasnik Brčko distrikt BiH» broj: 10/08)
- ✓ Zakon o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH („Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH“, broj 44/11)
- ✓ Krivični zakon Brčko Distrikta BiH

3. Fenomenologija nasilja nad djecom

Vidjeli smo da postoje brojne definicije nasilja nad djecom, i za sve njih je zajedničko da pod nasiljem podrazumijevaju svako fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno na djecu² od strane pojedinaca ili institucija, kojim se ugrožava ili sprečava normalan razvoj, integritet ličnosti ili zadovoljenje dječijih potreba. Stoga ćemo za potrebe fenomenološke analize zloupotrebe ili zlostavljanja djeteta obuhvatiti sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnu zloupotrebu, zanemarivanje ili nemaran postupak, kao i komercijalnu ili drugu eksploataciju djece, koja dovodi do stvarnog ili potencijalnog narušavanja zdravlja djeteta, njegovog preživljavanja, razvoja ili dostojanstva u okviru odnosa koji uključuje odgovornost, povjerenje ili moć (WHO, 1999.). Istraživanja pokazuju da zlostavljana i zanemarena djeca pokazuju ponašanje i emocionalne probleme, loše kognitivno funkcioniraju te imaju slabiji uspjeh u školi. Razvijaju se i brojne druge teškoće kao što su: poremećaji hranjenja, sklonost uzimanju sredstava ovisnosti, problemi u razvoju nervnog sistema. Većina istraživača saglasna je o tome da sljedeći rizični faktori kod djece dovode do zlostavljanja: mlađa dob, djeca s hronično iritabilnim temperamentom,

² Prema Konvenciji o pravima djeteta, dijete je svaka osoba mlađa od 18 godina.

ADHD djeca, izrazito zahtjevna djeca, kao i djeca s poremećajima u razvoju. Prema mnogim autorima, najkritičnija dob za fizičko zlostavljanje je između 4. i 8. godine, emocionalno od 6. do 8., seksualno od 8. do 12. (Whitman, 2002.). Rizični faktori koji dovode do zlostavljanja djece koje počinu roditelji su: mlađa dob roditelja, samohrani roditelji, transgeneracijski prijenos (iskustvo nasilnog odnosa u primarnim porodicama), finansijske teškoće, nizak obrazovni nivo i mentalne bolesti. Dodatni rizici u poratnom društvu su: veliki broj oboljelih o PTSP-a, porast alkoholizma i drugih ovisnosti, nepotpune porodice, siromaštvo, nezaposlenost, socijalna izolacija. Svi ovi faktori mogu uticati na smanjenu sposobnost uspješnog roditeljstva i povećavaju vjerovatnost zlostavljanja djeteta.

Osim opće definicije nasilja nad djetetom, koju smo naveli u uvodnom dijelu ovih smjernica, prihvaćene su i definicije četiri posebna tipa zloupotrebe djeteta: **fizičko nasilje**, **seksualno nasilje**, **psihološko nasilje** i **zanemarivanje djeteta**. U pojedinih klasifikacijama izdvaja se i **ekonomska eksploatacija** kao poseban oblik zloupotrebe djeteta, a u novije vrijeme izdvaja se i **vršnjačko nasilje** i **nasilje putem savremenih informacijskih tehnologija**.

3.1. Fizičko nasilje

Upravo za potrebe analize ovih smjernica, **fizičko nasilje** nad djecom definiramo kao odnos ili ponašanje kojim se, uz primjenu fizičke sile i uz ili bez upotrebe drugih sredstava, nanose povrede, ozljede ili rane djeci. Najčešći i najvidljiviji oblik nasilja nad djecom je fizičko nasilje. Ono se ispoljava u raznim formama, a najčešće susrećemo: udaranje rukama ili nogama, šamaranje, čupanje kose, uvrtnje uz radijator ili ormar, uskraćivanje hrane, zaključavanje u stanu ili nekoj drugoj prostoriji, davanje otrovnih supstanci, alkohola ili neodgovarajućih lijekova, ujedanje, pokušaji utapanja ili gušenja djeteta i sl. Fizičko zlostavljanje najčešće je praćeno emocionalnim zlostavljanjem, zanemarivanjem, pa i seksualnim zlostavljanjem. Brojne su posljedice ovakvog zlostavljanja. Od vidljivih tjelesnih znakova najčešće se nailazi na modrice, prijelome kostiju, opekotine, podljeve i ogrebotine na tijelu, unutrašnje povrede i krvarenja, oštećenja mozga, oštećenje vidnog i slušnog aparata, itd. Dok se većina tjelesnih povreda vremenom zaliječi, neke ostaju trajno, a posebno strah, tuga i bijes.

3.2. Seksualno nasilje

S druge strane **seksualno nasilje** označavamo kao vid eksploatacije djeteta s ciljem seksualnog zadovoljavanja i uživanja odrasle osobe. Prema kriminološkoj definiciji, pod seksualnim zlostavljanjem podrazumijevamo uključivanje zavisnog, razvojno nezrelog djeteta ili adolescenta u seksualne aktivnosti, koje ono ne može razumjeti, na koje ne može dati pristanak i koje ugrožavaju socijalne tabue porodičnog života.

Najčešće se odnosi na pet situacija:

- a) uključivanje djeteta u seksualne aktivnosti,
- b) posmatranje seksualnih aktivnosti,
- c) izlaganje djeteta pornografskom materijalu,
- d) neadekvatno dodirivanje djeteta,
- e) davanje sugestivnih seksualnih komentara.

Posebno je potrebno navesti definiciju iz Konvencije Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja koja pod seksualnim zlostavljanjem djece podrazumijeva namjerno upuštanje u seksualne aktivnosti s djetetom koje prema relevantnim odredbama nacionalnog zakonodavstva nije dostiglo zakonsku dob za seksualne odnose; kao i upuštanje u seksualne aktivnosti s djetetom: upotrebom prinude, sile ili prijetnje; zloupotrebom položaja, povjerenja, autoriteta ili uticajem na dijete, uključujući i status u porodici; zloupotrebom situacije u kojoj je dijete posebno ranjivo, naročito zbog mentalne ili fizičke smetnje u razvoju ili stanja ovisnosti.

3.3. Psihološko nasilje

Kvalitativno potpuno drugačiji vid nasilja zasigurno predstavlja **psihološko nasilje ili emocionalno lišavanje-zlostavljanje**. U psihološkoj i kriminološkoj literaturi se umjesto emocionalnog zlostavljanja ponekad upotrebljava i naziv psihološko nasilje – psihološko zlostavljanje. Pristalice termina psihološko nasilje smatraju da je ono sveobuhvatnije jer uključuje i emocionalnu i kognitivnu komponentu zlostavljanja. Psihološko nasilje je odnos ili ponašanje kojim se zapostavlja, ugrožava, potcjenjuje, vrijeđa ili verbalno napada ličnost maloljetnika i ispoljavaju negativna osjećanja prema njemu. Oblici psihološkog zlostavljanja su: uskraćivanje roditeljske ljubavi i emocionalne podrške, odbacivanje u obliku ravnodušnosti i odsustva pažnje, odbacivanje putem vike, pripisivanje krivice djetetu za probleme, prenošenje negativnih poruka kojima se vrijeđa dostojanstvo djeteta i sl. Emocionalno nasilje ostavlja najviše traga na žrtvi nasilja. Ako je dugotrajnije, ono je destruktivnije od tjelesnog nasilja. Emocionalno nasilje se zapravo ogleda u trajnom propuštanju iskazivanja ljubavi i pažnje prema djeci, kao i u verbalnim ispadima kojima se djeca ponižavaju i povređuju. Oblici emocionalnog zlostavljanja su: ignoriranje, odbijanje, teroriziranje, izoliranje i asocializacija, verbalno povređivanje (omalovažavanje i vrijeđanje nepristojnim terminima – npr. glupan, stoka, ćoro, debeli), verbalno zastrašivanje, napadanje najvažnijih vrijednosti (vjerovanja, religije, rase...), praćenje, uhođenje, prisluškivanje telefonskih razgovora i sl.

Sve veći broj djece ima nizak nivo samopoštovanja. Istraživanja u svijetu pokazuju da najveći broj djece koja napuštaju školovanje pripada grupi djece s niskim samopoštovanjem. Djeca udružena u različite „gangove“, djeca koja probleme rješavaju oružjem usmjerenim protiv drugih ili protiv sebe pripadaju djeci s niskim samopoštovanjem. Klinička slika emocionalno zlostavljane djece vrlo je različita u zavisnosti od uzrasta i vrste zlostavljanja. Kod male djece ona se najčešće manifestira u obliku brojnih tjelesnih smetnji: trbobođe, pritiska u prsima, gušenja, teškoća sa spavanjem, problema s kontrolom stolice i mokrenja, razdražljivosti, naizgled bezrazložnim plačem. Emocionalno zlostavljano dijete ima separacijske strahove, ali i čitav niz drugih strahova koji imaju svoje korijene u odnosu djeteta i odraslih. Tokom odrastanja javljaju se novi i drugačiji znakovi u ponašanju, promjena vrste i intenziteta strahova, povlačenje od okoline, u grupi zauzimaju ili perifernu poziciju (strah od odbacivanja) i se ne uključuju ili agresivno otimaju predmete i položaj.

3.4. Zanemarivanje djece

Djeca su zanemarivana i zlostavljana stoljećima, ali prepoznavanje tih statusa djeteta u direktnoj je zavisnosti od brojnih faktora, naročito onih socijalne prirode. Do danas još uvijek ni zaštita ni prepoznavanje zanemarivanja djeteta nisu na zadovoljavajućem nivou. Kada govorimo o **zanemarivanju**, najčešće se misli na fizičko zanemarivanje, malnutriciju, kao njegovu posljedicu, ili najčešće na nedovoljnu brigu za djetetove fizičke potrebe. S druge strane, vrlo rijetko se misli na druge oblike zanemarivanja, kao što su emocionalno i edukativno zanemarivanje, koji nam nekako neopaženo prolaze i na koje je savremena zajednica, naročito u zemljama u tranziciji, postala imuna.

Pojam zanemarivanja znači različito za različite ljude, u zavisnosti od medicinskih, pravnih, psiholoških, socijalnih i drugih stavova koji proizilaze iz organizacije društva, vjerovanja, kulturalnih karakteristika i porodične organizacije. Veliki broj psihologa, socijalnih radnika i kriminologa govori i o kolektivnom zanemarivanju koje proizilazi iz organizacije društva, organizacije institucija za djecu, bolnica, roditeljskih prava i sl.

Zanemarivanje se u pravilu široko definira, kao nebriga i propuštanje roditelja da zadovolje emocionalne i razvojne potrebe djeteta, uključujući potrebu za odgovarajućom ishranom, odjećom, smještajem, zdravstvenom brigom, obrazovanjem, intelektualnim poticanjem i emocionalnim razumijevanjem (White, 1987.). Dakle, za razliku od zlostavljanja, zanemarivanje je propuštanje da se nešto učini, odnosno nedostatak odgovarajuće brige i njege odraslih prema djetetu, što bitno utiče na djetetov normalan psihofizički razvoj. Kao poseban vid zanemarivanja danas se vrlo često pojavljuju dva tipa zanemarivanja: zdravstveno i edukativno zanemarivanje. *Zdravstveno zanemarivanje* ispoljava se kao: propust da se djetetu kada je bolesno osigura neophodna medicinska njega; propust da se izvrše potrebne imunizacije i ostale preventivne medicinske mjere za dijete ili briga o zubima djeteta, te propust da se osiguraju potrebna pomagala, uključujući dioptrijske naočale, aparati za sluh i slično. *Edukativno zanemarivanje* predstavlja propust da se odgovori na saznavnu radoznalost djeteta i da se zadovolje obrazovne potrebe djeteta tako što će mu se dopustiti da neopravdano izostaje iz škole ili što mu se ne osiguravaju uslovi da uči. Ako dijete izostaje iz škole zato što brine o drugoj, mlađoj djeci ili zato što radi da bi porodica mogla da preživi, trebalo bi planirati mjere koje pomažu i osnažuju porodicu i roditelje kako bi se adekvatno prevazišla situacija u kojoj se porodica nalazi, a dijete uključilo u obrazovni proces.

3.5. Ostali specifični slučajevi nasilja nad djecom

Osim nabrojanih, u svakodnevnom životu vrlo često susrećemo i različite situacije u kojima se dijete pojavljuje kao žrtva. Radi se o specifičnim vrstama nasilja u kojima se dijete vrlo često pojavljuje kao „glavni ili sporedni akter“, ali u svojstvu žrtve. Ove oblike nasilja ne možemo smjestiti u kategoriju primarne podjele nasilja (fizičko, psihičko, seksualno i zanemarivanje), ali ih svakako posmatramo kao vid supsidijarnih oblika nasilja u kojima se nerijetko dijete javlja kao žrtva. Radi se o: vršnjačkom nasilju (eng. Bullying), nasilju putem cyber tehnologije (eng. Cyberbullying), ekonomskom zlostavljanju djece, nasilju u porodici i ostalim oblicima nasilja u kojima se dijete pojavljuje u viktimološkom kontekstu.

Nasilje se može desiti u različitim sredinama: u školi, porodici, na igralištu i sl. U školskom ambijentu je najzastupljenije **vršnjačko nasilje** i o njemu je neophodno nešto reći. Karakterističan i veoma izražen oblik nasilja među djecom u školama je tzv. vršnjačko nasilje. Vršnjačko nasilje je fizičko ili psihičko nasilno ponašanje

usmjereno na djecu od njihovih vršnjaka, koje se čini s ciljem povređivanja i uključuje ponavljanje istog obrasca i odražava neravnopravan odnos snaga koji je karakterističan na dvije ravni: jači protiv slabijih, ili grupa protiv pojedinca. Svako od ovih svjesnih postupaka može se razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i trajanju. Nasilničko ponašanje djece, poznato i kao buling (*bullying*, eng. termin), razlikuje se od kratkotrajnih incidenata i svađa djece. Osnovna razlika je upravo u namjernoj želji da se drugom djetetu nanese zlo, kao i u ponavljanju takvog postupanja tokom određenog vremena i dominaciji sile na individualnom ili grupnom planu. Ovo nasilje odnosi se na različite vrste ponašanja koje najčešće klasificiramo kao: verbalno (omalovažavanje, dobacivanje, prijetnje i ucjene i sl.), socijalno (ignoriranje, ogovaranje i spletkarenje, izbjegavanje i sl.), psihičko (krađa, uzimanje i/ili iznuda novca, prijeteći pogledi, praćenje, oštećenje imovine i sl.) i fizičko/tjelesno (šamaranje, udaranje rukama, nogama i predmetima, guranje, rušenje i sl.).

Nasilje nad djecom posredstvom savremenih tehnologija, u svijetu poznato kao cyberbullying, opći je pojam za svaku komunikacijsku aktivnost tzv. cyber tehnologijom koja se može smatrati štetnom kako za pojedinca, tako i za opće dobro. Tim oblikom nasilja vrlo često su među djecom vršnjacima obuhvaćene situacije kad je dijete ili tinejdžer izloženo napadu drugog djeteta, tinejdžera ili grupe djece, putem interneta ili mobilnog telefona. Ovo nasilje danas ima široku lepezu načina izvršenja (modus operandi). Najčešće su to: *chat sobe*, *forumi* i *blogovi*. *Chat sobe* su vrlo popularan način internetske komunikacije, posebno među djecom i mladima. Predstavljaju nešto poput soba za razgovor u kojima posjetioci mogu međusobno razgovarati, upoznavati se, raspravljati o određenoj temi. Ova vrsta komunikacije je vrlo pogodna i za različite zlopupotrebe djece i mladih. Forumi ili stranice za diskusiju su internetske stranice na kojima se okupljaju korisnici interneta kako bi dali svoje mišljenje o nekoj temi ili zatražili mišljenje i savjet drugih. Vrlo su popularni i okupljaju mnogo korisnika različitih dobi i interesa.

Za razliku od chata, gdje se sadržaj briše jednom kad osoba izađe iz chat sobe, zapisi na forumu su trajni, odnosno moguće ih je vidjeti i komentirati rasprave otprije nekoliko mjeseci. Zbog svih svojih osobina, prvenstveno svoje globalnosti, univerzalnosti i javnosti, ova vrsta komunikacije također nosi veliki rizik za zlopotrebu djece. Blog je skraćenica od engleske riječi *weblog*, što u doslovnom prijevodu znači "internetski dnevnik". To je internetska stranica na kojoj pojedinac, obično hronološkim redoslijedom, bilježi svoja razmišljanja i stavove.

Ono što je zajedničko chatu, blogu i forumu jeste korištenje nadimaka koje posjetioci sami izaberu, što im garantira anonimnost. To znači da korisnici međusobno ne znaju ko je ko u stvarnom životu, ne znaju imena i prezimena, adrese, brojeve telefona. Međutim, anonimnost može biti i otvorena pozivnica svima koji žele zlopotrijebiti takav način komunikacije. Sve navedeno je dovoljan razlog da ove oblike komunikacija navedemo kao mogući izvor specifičnih obilika nasilja nad djecom.

Naredni oblik nasilja na koji ćemo se kratko osvrnuti jeste **ekonomsko zlostavljanje djece**. Odnosi se na izlaganje djece poslovima koji otežavaju njihov prirodni rast i razvoj i zbog kojih ne mogu ostvarivati svoja osnovna prava na obrazovanje, igru i slično. Postoje tri osnovna vida ekonomskog eksploatiranja koja sadrže sve pojedinačne načine ekonomskog zlostavljanja:

- ✓ *svi oblici ropstva i zlostavljanja sličnih ropstvu kao što su prodaja i trgovina djece, prisilni rad, dužničko ropstvo ili kmetstvo;*
- ✓ *korištenje, izlaganje i ponuda djece u ilegalnim radnjama, kao što je: pro-sjačenje, prostitucija, pornografska produkcija i pornografske predstave;*
- ✓ *bilo koji oblik posla ili aktivnosti koji u sebi sadržava okolnosti u kojima je dijete zanemareno i preopterećeno, i gdje je narušeno njegovo zdravlje, sigurnost i moralnost.*

Nasilje nad djecom usko je vezano i za **nasilje u porodici** kao bilo koje djelo koje nanosi fizičku, mentalnu, seksualnu ili ekonomsku štetu ili patnju, kao i prijetnje takvim djelima, koje ozbiljno sputavaju članove porodice da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti u javnoj ili privatnoj sferi života. Problem nasilja u porodici je složeni psiho-socijalni problem, koji zahtijeva timsko rješavanje i koji mogu riješiti samo profesionalna lica. Neophodna je edukacija o problemu nasilja u porodici unutar svake struke i njihova saradnja u okviru multidisciplinarnih timova kako bi zajedničkim snagama djelovali na istom polju. Najveće posljedice porodičnog nasilja trpe upravo djeca, što se odražava na njihov daljnji razvoj i formiranje ličnosti, zbog čega će u pojedinim dijelovima ovih smjernica biti riječi i o ovoj vrsti nasilja.

Za potrebe ovih smjernica, neophodno je spomenuti i čin samog dječijeg **svjedočenja nasilju**, kao specifičan oblik nasilja nad djetetom. Naime, ovaj fenomen je zajednički sadržilac velikog broja slučajeva u kojima posebnu traumu predstavlja i prisustvo djeteta nasilnom činu (aktivno ili pasivno). Ove oblike nasilja nad djecom potrebno je posebno obraditi u nekim daljnjim koracima i aktivnostima vezanim za usmjeravanje politike reagiranja na nasilje nad djecom u Bosni i Hercegovini.

Na kraju, neophodno je spomenuti i socijalno nasilje koje se dešava kada se neko dijete isključuje iz grupnih aktivnosti, kada se ono ogovara, kada se pričaju laži o njemu ili njoj, ili nagovaraju drugi da se s tim djetetom ne druže (iz različitih razloga).

U nastavku teksta fokusirat ćemo se na indikatore na koje treba obratiti pažnju kada sumnjamo na slučajeve svih nabrojanih vrsta nasilja nad djetetom.

4. Sistem ranog prepoznavanja nasilja nad djecom

U ovom poglavlju Smjernica ukazat ćemo na osnovne vidove ranog prepoznavanja različitih vidova nasilja o kojima smo govorili u prethodnom poglavlju.

4.1. Osnovni pokazatelji

Otkrivanje predstavlja prvi korak u zaštiti djece od svih oblika nasilja, a ono je, ujedno, i najosjetljiviji dio tog procesa od kojeg, u velikoj mjeri, zavisi njegov daljnji tok. Otkrivanje se najčešće događa na sljedeća dva načina:

1. Otkrivanje putem prepoznavanja znakova povrede na djetetu (fizičke povrede) i/ili znakova specifičnog ponašanja djeteta i/ili porodice koji ukazuju na mogućnost zlostavljanja/zanemarivanja djeteta.
2. Otkrivanje putem povjeravanja, koje može biti direktno, od samog djeteta, ili indirektno, od druge osobe koja ima saznanje ili sumnju da je dijete zlostavljano (roditelj ili drugi član porodice, komšije, vršnjaci, nastavnici itd.).

4.1.1. Fizičko nasilje

Ponašanje djece koja su bila žrtve nasilja često se razlikuje od uobičajenog, očekivanog dječijeg ponašanja. Takvo ponašanje može postojati i nezavisno ili u sprezi s fizičkim pokazateljima. U nastavku teksta ovih smjernica navest ćemo ponašanja često prisutna kod djece koja su fizički zlostavljana, odnosno nad kojima je izvršeno fizičko nasilje. Radi se o sljedećim obrascima ponašanja: prenaplašeno ponašanje, tj. pretjerano ili vrlo malo plakanja, veliki strah od odraslog ili potpuno odsustvo strepnje pred autoritetom odraslog, ekstremna agresivnost ili povlačenje; izrazito povišena strepnja kada druga djeca plaču; zaziranje od fizičkog dodira ili približavanja, posebno neke odrasle osobe; dijete djeluje kao da se plaši roditelja; pokazuje ili izražava strah od vraćanja kući (npr. iz vrtića, škole, bolnice i sl.). Dojenčad ili mala djeca koja su fizički zlostavljana često se ponašaju na sljedeći način: dijete leži veoma mirno dok posmatra okolinu; ima prazan ili zamrznut pogled; neselektivno traži naklonost odraslih; ne zaplače pri nanošenju bola tokom ispitivanja. Unutrašnje povrede kod dojenčadi i male djece česte su u sklopu sindroma zlostavljanja i praćene su visokom stopom mortaliteta. Posebnu pažnju treba obratiti na: intrakranijalne povrede praćene krvarenjem, subduralnim hematomom, izmijenjenu svijest i retinalnu hemoragiju kod djece mlađe od tri godine, povrede u trbušnoj duplji praćene krvarenjem, nespecifičnim bolovima, povraćanjem ili opstrukcijom.

Kod djece školskog uzrasta sljedeća ponašanja mogu ukazivati na fizičko zlostavljanje: dijete sebe smatra lošim i smatra da je zaslužilo kaznu; odgovara na pitanja jednoličnim glasom, jednosložnim riječima i ne pokazuje afekat; ispoljava

neodgovarajuću ili prijevremenu zrelost; ima loš odnos s vršnjacima i/ili je sposobno samo za površne odnose; dijete je neuobičajeno nemirno u školi ili hronično kasni u školu.

Kada su u pitanju karakteristike povreda koje ukazuju na fizičko zlostavljanje, pažnju treba prvenstveno obratiti na povrede mekih tkiva i koštano-zglobnog sistema. Modrice su često prvi vidljivi znaci zlostavljanja, te je stoga neophodno obratiti pažnju na sljedeće karakteristike modrica: lokalizacija – modrice na licu, ušima, vratu, na butinama, nadlakticama (nastale usljed pokušaja djeteta da se odbrani), na leđima, u genitalnom predjelu, te bude sumnju na zlostavljanje, oblik – ponekad se može prepoznati predmet čijom upotrebom je modrica nastala (šake, prsti, kaiš, prut itd.), starost modrica – procjenjuje se prema boji modrica (crvena = 2 dana; plavo-ljubičasta = 2–5 dana; zelena = 5–7 dana; žuta = 7–10 dana; smeđa = 10–14 dana). Prisustvo modrica različitih starosti treba da izazove sumnju. Modrice kod djece mlađe od devet mjeseci, odnosno kod djece koja još nisu prohodala, rijetko nastaju slučajno. Prijelomi ekstremiteta, zatim lobanje, rebara, ključne kosti, naročito kod djece mlađe od tri godine, odnosno djece koja nisu prohodala sumnjivi su, kao i RTG nalaz zacijeljenih, neliječenih prijeloma, i opekotine, naročito one čiji oblik ukazuje na upotrijebljeni predmet (cigarete, pegla) ili način nastanka (potapanje djeteta u vrelu vodu). Za razliku od slučajnih, namjerno nanesene opekotine obično imaju jasne, oštre rubove, dublje su i često su inficirane, odnosno zanemarene.

4.1.2. Seksualno nasilje

Nažalost, ova vrsta nasilja je uokvirena u veliki ram tabuizma i vrlo je teško steći pravu sliku njene rasprostranjenosti u Bosni i Hercegovini. Većina profesionalaca, na svjetskom nivou, cijeni da je jedna od tri ili jedna od četiri žene bila na neki način seksualno zlostavljana u djetinjstvu. Postoci za muškarce su nešto manji, većina vjeruje da je jedan od šest muškaraca doživio neki od oblika seksualnog zlostavljanja kao dijete (do 18. godine života). Riziko faktori koji dovode do pojave zlostavljanja nad djetetom su odvojenost djece od roditelja i djeca iz porodica u kojoj su roditelji preokupirani problemima, zbog kojih ne nadziru djecu i ne posvećuju im dovoljno pažnje. U nekim porodicama se incesti ili seksualno zlostavljanje ponavlja u nekoliko generacija. U nastavku ćemo prikazati neke osnovne parametre i indikatore koji ukazuju na ovu vrstu nasilja nad djecom. Krenimo od pretpostavke koju smo već izrekli, a radi se o tvrdnji da je seksualno zlostavljanje vrlo teško otkriti, a još teže dokazati. Neki slučajevi se otkrivaju tek kada se dijete povjeri nekoj odrasloj osobi od povjerenja. Međutim, taj proces je često otežan zbog stida i osjećanja krivice djeteta, straha od kazne ili osvete. Ovakva osjećanja djeteta zlostavljača često pojačava prijeteći ili ucjenjujući dijete, npr. raspadom porodice za šta će dijete, navodno, biti krivo ili gubitkom ljubavi jednog ili oba roditelja. Cilj zlostavljača je da na taj način iznudi šutnju djeteta i izbjegne kaznu. Seksualno zlostavljanje u djetinjstvu nije

problem koji će proći s odrastanjem. Djeca i adolescenti, koji su bili zlostavljani i nisu dobili adekvatnu pomoć, mogu odrasti u problematične osobe koje nose teški teret niskog samopoštovanja, stida i krivice.

Jedini način u sistemu ranog prepoznavanja o kojem možemo polemizirati u ovom dijelu Smjernica su promjene ponašanja kao pokazatelji mogućeg seksualnog zlostavljanja. Pregledom kriminološke, medicinske i literature iz domena socijalnog rada, možemo pronaći sljedeće promjene ponašanja djeteta ili adolescenta, a koje s velikom vjerovatnoćom ukazuju na mogućnost da je dijete doživjelo seksualnu zlopotrebu. U nastavku ćemo navesti najčešće znakove seksualnog nasilja.

Fizički znakovi:

- ✓ genitalne infekcije
- ✓ ozljede na grudima, dlanovima, ispod trbuha
- ✓ ozljede u genitalnom, analnom području, krvarenja, modrice
- ✓ problemi s mjehurom, bolovi prilikom mokrenja
- ✓ česte upale grla uz teškoće gutanja i osjećaj gušenja
- ✓ česte psihosomatske smetnje (glavobolje, bolovi u truhu)
- ✓ trudnoća
- ✓ menstrualne smetnje
- ✓ iznenadno gubljenje ili dobivanje na težini
- ✓ često tuširanje
- ✓ defanzivan govor tijela, pokrivanje, skrivanje, pokušaj djeteta da vidi nevidljivo
- ✓ „naslage“ odjeće danju i noću, zgužvana odjeća u školi
- ✓ oblačenje koje puno otkriva

Emocionalni znakovi:

- ✓ ljutnja, tjeskoba, bespomoćnost, strah od odlaska kući nakon škole, strah od mraka i odlaska u krevet
- ✓ strah od zatvorenih vrata, kupaonice, tuša i soba samo s jednim vratima
- ✓ izoliranost, stid, krivica
- ✓ strah od fizičkog kontakta, posebno oko područja genitalija
- ✓ strah da budu sami s određenim osobama
- ✓ plač, depresija
- ✓ konfuzija, osjećaj izdaje, osjećaj krivice

Seksualizirano ponašanje:

- ✓ neuobičajeni interes za svoje i tuđe genitalije
- ✓ česta masturbacija
- ✓ upotreba „prostih“ riječi
- ✓ crteži s naglašenim seksualiziranim detaljima
- ✓ crteži koji pokazuju genitalije, kroz odjeću

-
- ✓ čudne izjave poput: "Brat mi noćas nije dao spavati. Ne volim tu igricu s jezikom."
 - ✓ guranje predmeta u vaginu ili rektum
 - ✓ miješanje afekata sa seksualnim ponašanjem
 - ✓ promiskuitet (česta promjena partnera)
 - ✓ prostitucija (spolni odnos za novac)
 - ✓ strah od svlačenja na fizičkom vaspitanju

Socijalno ponašanje

- ✓ konfuzija uloga u porodici
- ✓ odbijanje ili molba da ne ostane s određenom osobom
- ✓ mokrenje u krevet, tepanje, sisanje palca (regresivno ponašanje)
- ✓ želi znati sve šta će se dalje događati
- ✓ konstantno „dobro ponašanje“, perfekcionizam, poslušnost
- ✓ vrlo kontrolirano ponašanje
- ✓ povučenost ili hiperaktivnost
- ✓ noćne more

Samodestruktivno ponašanje

- ✓ droga, alkohol
- ✓ pokušaji suicida
- ✓ ne jede ili previše jede
- ✓ samoozljeđivanje
- ✓ ulazi u problematična ponašanja kao da izaziva kaznu
- ✓ bježanje od kuće

Ponašanje u školi

- ✓ smetnje pažnje, sanjarenje
- ✓ distraktibilnost, lako mu je odvući pažnju
- ✓ izostanci iz škole (bez obzira na školski uspjeh), posebno s roditeljskom dozvolom
- ✓ često spominjanje tajni ili seksualnih tema u školskim zadacima ili razgovoru
- ✓ teškoće u izražavanju svog mišljenja

Radi se i o promjenama kao što su:

- ✓ strah od dodirivanja, naročito u predjelu genitalija,
- ✓ strah od zatvorenih vrata, od kupanja, od mraka,
- ✓ od određenih osoba,
- ✓ strah od odlaska kući ili bježanje od kuće,
- ✓ seksualizirano ponašanje neprimjereno za uzrast, kod mlađe djece:
 - neuobičajen interes za svoje i tuđe genitalije,

-
- česta masturbacija,
 - crteži s naglašenim seksualnim detaljima i slično.

Također, svakodnevna praksa ali i stručna literatura bilježe neke indikatore kod starije djece kao što su:

- ✓ promiskuitet,
- ✓ prostitucija,
- ✓ samodestruktivno ponašanje (samopovređivanje, uzimanje alkohola, droge, pokušaji samoubistva, bježanje od kuće),
- ✓ depresivnost, povlačenje, izoliranost,
- ✓ česte promjene raspoloženja,
- ✓ prisilno ponašanje (pretjerano često kupanje, mijenjanje veša),
- ✓ teškoće koncentracije, pad uspjeha u školi, smanjen interes za aktivnosti u kojima je dijete uživalo,
- ✓ loši odnosi s vršnjacima
- ✓ na kraju i sama izjava djeteta da je zlopotrijebljeno.

Kada su u pitanju fizički znakovi i simptomi koji ukazuju na mogućnost seksualnog zlostavljanja, neophodno je navesti:

- ✓ povrede u genitalnom ili analnom području:
 - modrice,
 - oguljotine,
 - krvarenja,
 - povrede na grudima, dojčkama,
 - u donjem dijelu trbuha,
- ✓ infekcije koje se prenose seksualnim putem
 - gonoreja,
 - hlamidija,
 - trihomonas,
- ✓ bolovi pri mokrenju,
- ✓ ponavljane mokraćne infekcije,
- ✓ trudnoća,
- ✓ prisustvo sperme na tijelu, odjeći,
- ✓ prisustvo stranih tijela u nekim tjelesnim otvorima
 - anus,
 - rektum,
- ✓ poremećaji eliminacije mokraće ili fecesa (enureza, enkopreza),
- ✓ gubitak apetita,
- ✓ poremećaji ishrane,
- ✓ poremećaji spavanja,
- ✓ bolovi pri sjedenju ili hodanju.

Ovo su samo neki od indikatora koji mogu pomoći profesionalcima matičnih i izvanmatičnih službi da prepoznaju ovaj vid nasilja, tačnije sumnju na njega.

4.1.3. Psihološko ili emocionalno nasilje

"... Ti si dijete bezvrijedno, nepodobno, beskorisno, i nedostojno ljubavi i pažnje"....

Psihološko nasilje kod djeteta žrtve stvara konfuziju i ono često ne prepoznaje šta mu se događa, čime ga nasilnik zlostavlja, a osjeća da se mijenja njegovo psihičko i, često, opće zdravstveno stanje.

Ciljevi psihološkog nasilja su:

- ✓ razvijanje zabrinutosti kod žrtve,
- ✓ stvaranje ovisnosti od zlostavljača,
- ✓ oslabljivanje tjelesnih i psihičkih sposobnosti za otpor,
- ✓ izazivanje samooptuživanja i sl.

Najteži vid emocionalnog zlostavljanja je kada žrtva preuzima ulogu svog zlostavljača i počinje sama sebe zlostavljati, degradirajući i ponižavajući sebe samu. Kao najčešće vrste emocionalnog zlostavljanja, odnosno psihološkog nasilja prepoznajemo: odbacivanje, teroriziranje, ignoriranje, izolaciju, eksploataciju. Karakteristike kliničke slike emocionalno (psihički) zlostavljanog djeteta su:

Poremećaji ponašanja:

- ✓ apatija,
- ✓ agresivnost,
- ✓ iritativnost,
- ✓ usamljenost,
- ✓ rijetko plaču,
- ✓ u komunikaciji ne gledaju sagovornika u oči,
- ✓ prisutan je negativan ili prazan afekt prema svima u njihovom okruženju,
- ✓ u situacijama kada druga djeca plaču, oni reagiraju apatijom ili grimasama,
- ✓ ne reagiraju na vanjske podražaje,
- ✓ ne pokazuju zadovoljstvo u igri ili bilo čemu drugom,
- ✓ problemi učenja,
- ✓ problemi odnosa s okolinom,
- ✓ depresija,
- ✓ strah i tjeskoba,
- ✓ takva djeca često brinu o roditeljima i roditeljskim potrebama, umjesto da roditelji brinu o njima.

Veoma često zlostavljana djeca postaju nasilnici ili depresivne osobe koje češće u kriznim situacijama pokušavaju samoubistvo, a rijetko su i njihovo intelektualno funkcioniranje i biološki razvoj neodgovarajući njihovoj dobi.

4.1.4. Zanemarivanje djece

Zanemarivanje je vrlo često generator mnogih kasnijih neotklonjivih problema kod djeteta, te mu kao takvom problemu treba dati dužnu pažnju. Za potrebe ovih smjernica analizirat ćemo indikatore koji determiniraju emocionalno, fizičko, zdravstveno i edukativno zanemarivanje. Analizu započinjemo edukativnim zanemarivanjem, u kojem leže mnoge tajne ranog prepoznavanja složenijih oblika zanemarivanja, ali i nasilja nad djecom općenito. Riječ je o ranom prepoznavanju edukativno zanemarenog djeteta.

Osnovni znakovi *edukativno zanemarenog djeteta* mogli bi se podijeliti u tri faktora: objektivne pokazatelje, dječije ponašanje i roditeljsko ponašanje. *Objektivni indikatori* obuhvataju neka ponašanja koja se mogu smatrati predsobljem ozbiljnih devijacija kao što su: izostajanje s nastave bez razloga, neučešće roditelja u neophodnim aktivnostima, odbijanje prihvatanja specijalnih servisa i pomoći, ako je to djetetu potrebno, itd. *Dječije ponašanje*, s druge strane, obuhvata niz pokazatelja koji nam u velikoj mjeri ukazuju na zanemarivanje: neuspjeh u školi, iako je dijete prosječnih ili čak natprosječnih intelektualnih sposobnosti. Takva djeca u školi često pokazuju nezainteresiranost, odustaju kod svakog malo većeg napora, nemaju samopouzdanja te se ne usuđuju ni pokušati. U svakoj zahtjevnijoj situaciji reaguju povlačenjem.

I na kraju, *roditeljsko ponašanje* koje također mnogo toga može nagovijestiti u kontekstu zanemarivanja djeteta: u odnosu s učiteljem i odgajateljem roditelj isključivo govori o sebi i vodi brigu o sebi, a ne o djetetu, prilikom rasprava na roditeljskim sastancima dovodi dijete u neugodnu situaciju zbog roditeljskih problema, degradira dijete u prisustvu druge djece ili osoba, odbija prihvatiti i podržati djetetove želje u odnosu na uključivanje u različite školske i vrtičke aktivnosti, često mijenjaju mjesto življenja, itd.

Emocionalno zanemarivanje predstavlja zanemarivanje emocionalnih potreba djeteta. Navest ćemo samo neka najvažnija ponašanja roditelja koja spadaju u emocionalno zanemarivanje, a većina ih ne prepoznaje kao takve: roditelj uskraćuje djetetu ljubav i emocionalnu podršku koja bi izazivala osjećanja da je dijete voljeno, željeno, sigurno i vrijedno; roditelj odbacuje dijete ravnodušnošću i odsustvom pažnje; roditelj otvoreno odbacuje dijete vikom, okrivljavanjem djeteta za probleme ili prenošenjem drugih negativnih poruka djetetu. Emocionalno zanemarivanje se najčešće javlja udruženo s emocionalnim zlostavljanjem i zbog toga se u dijelu Smjernica pojava opisuje zajedno, kao „emocionalno zlostavljanje i zanemarivanje“.

Najčešći oblici *fizičkog zanemarivanja* su: propust da se djetetu osigura dovoljno odjeće da bi mu bilo toplo i ugodno, te da se zaštiti od ekstremnih vremenskih

nepogoda, propust da se djetetu osigura odjeća koja je razumno čista, dopuštanje, uprkos mogućnostima, da dijete živi u uslovima izuzetne prljavštine, u smradu od fekalija, s rasutim smećem i truhлом hranom, s pojavom glodara i druge gamadi, s veoma prljavom posteljinom i uprljanim stvarima, dopuštanje, uprkos mogućnostima, da dijete bude izloženo ekstremnim temperaturama; da ima jako loše sanitarne uslove, zbog neadekvatnih ili neispravnih vodovodnih instalacija, tako da je ugroženo zdravlje djeteta; kao i druge opasnosti – polomljene stepenice; razbijeni prozori, slomljene ograde na balkonu ili stepenicama (posebno u kući s malim djetetom); postoji opasnost od požara koju roditelj ne otklanja i poslije opomena; propust da se redovno osigura dovoljno kvalitetne hrane za podmirivanje potreba djeteta u ishrani, bilo da se radi o namjernom ili propustu zbog neznanja roditelja, osim kada je riječ o ekstremnom siromaštvu i nemogućnosti porodice ili roditelja; propust osiguravanja pravilnog održavanja higijene u toj mjeri da nedostatak njege dovodi ili može dovesti do narušavanja zdravlja djeteta; propust osiguravanja adekvatnog nadzora za dijete u mjeri koja može dovesti do ugrožavanja njegovog zdravlja i života. U nastavku ćemo navesti osnovne znakove zanemarivanja djeteta.

Znakovi zdravstvenog zanemarivanja su:

- ✓ slabo opće zdravlje
- ✓ učestali zdravstveni problemi
- ✓ slaba uhranjenost
- ✓ učestale prehlade
- ✓ brojne alergijske reakcije

Znakovi fizičkog zanemarivanja:

- ✓ neodgovarajuća odjeća
- ✓ promjene na koži koje upućuju na nedovoljnu higijenu
- ✓ prljava odjeća i obuća
- ✓ zapušten izgled
- ✓ dijete je samo na mjestima koja nisu primjerena njegovom uzrastu
- ✓ dijete čuvaju neodgovarajuće osobe

Znakovi emocionalnog zanemarivanja:

- ✓ povučенost
- ✓ nesigurnost
- ✓ problem u komunikaciji
- ✓ ispoljavanje straha i kod najmanjih grešaka
- ✓ razvojne smetnje: smetnje u govoru, motorici, komunikaciji
- ✓ nepredvidivo ponašanje i nagle promjene raspoloženja
- ✓ agresivnost
- ✓ pasivnost
- ✓ asocijalno ponašanje

-
- ✓ regresivni oblici ponašanja
 - ✓ dijete je prema roditeljima često distancirno i hladno, dok prema nepoznatim osobama pokazuje pretjeranu potrebu za vezivanjem

Znakovi edukativno zanemarenog djeteta:

- ✓ Neuspjeh u školi iako je dijete prosječnih ili natprosječnih intelektualnih sposobnosti.

Takva djeca u školi često pokazuju nezainteresiranost, odustaju kod svakog i malo većeg napora, nemaju samopouzdanja. U zahtjevnijim situacijama reagiraju povlačenjem.

Znakovi neadekvatnog nadzora su:

- ✓ učestale povrede
- ✓ izostajanje iz škole
- ✓ skitnja

Roditelji koji zanemaruju djecu najčešće su:

- ✓ osobe s psihičkim poremećajima
- ✓ mentalno nedovoljno razvijene osobe
- ✓ nezaposleni
- ✓ nedovoljno educirani
- ✓ često su i sami bili zanemareni u djetinjstvu

Svi pomenuti oblici zanemarivanja uzrokuju brojne poremećaje u razvoju djeteta, te je bitno napomenuti da su posljedice zanemarivanja često istog a nerijetko i većeg intenziteta od zlostavljanja.

4.1.5. Ostali oblici nasilja

Nasilje među djecom nesumnjivo je vrlo stara pojava. Neku djecu, često i sistematski uznemiravaju i napadaju ostala djeca, što je opisano u mnogim književnim djelima, a mnogo je odraslih koji imaju i lična iskustva o tome iz školskih dana. Škola je institucija u kojoj djeca provode sve više vremena i, uz obrazovnu funkciju, ona tradicionalno ima i odgojnu, ali isto tako i funkciju prenošenja društveno poželjnih vrijednosti jedne generacije. Budući da se u školi okuplja veći broj djece, ona je nerijetko i poprište vršnjačkog nasilja. Prema globalnim svjetskim pokazateljima, u više od 85% slučajeva učenici nisu uključeni u nasilje nego ga samo posmatraju. Najveći dio nasilništva među vršnjacima zapravo se događa u školi, a ne na putu do škole ili iz škole. Praksa je pokazala da je vjerovatnoća nasilništva manja što je više nastavnika prisutno u toku odmora i pauza za užinu, odnosno na važnost nadzora nad učenicima. Riječ nadzor ponekad ima negativne konotacije, ali se zapravo radi o dostupnosti nastavnika učenicima kojima je potrebna pomoć. Samo njihovo prisustvo

povećava vjerovatnoću da će nasilje biti primijećeno i na vrijeme zaustavljeno, što obeshrabruje nasilnike. Pri tome je važno da nastavnici budu spremni intervenirati te da to radije učine prerano, nego da propuste priliku da se umiješaju prije nego što dođe do većih posljedica. Suzdržavanje od uplitanja zapravo je prešutno odobravanje nasilništva. Također je važno da se posebna pažnja obrati na mjesta koja učenici doživljavaju kao najnesigurnija – salu za tjelesni odgoj, WC i školsko dvorište u toku velikog odmora te druge skrivite dijelove škole ili školskog igrališta.

Preporučuje se i da nastavnici koji primijete nasilje o tome obavijeste razrednika ili razrednicu, ne bi li se pravovremenim reagiranjem nastojala otkriti sklonost određenog učenika agresiji i tako spriječilo daljnje razvijanje nasilnika. Da bi se nastavnici lakše nosili sa izazovima preveniranja i intervencije u slučajevima vršnjačkog nasilja, vrlo je važno omogućiti im primjerenu edukaciju. Edukaciju može održati stručni saradnik, ali i nastavnik koji želi kolegama prenijeti svoja iskustva. Za trenutne uslove u Bosni i Hercegovini možda je najbolje preporučiti dodatnu univerzitetsku edukaciju kroz sistem „cjeloživotnog učenja“. Efikasna edukacija sadržavat će elemente osvjetljavanja važnih aspekata nasilja među vršnjacima te praktične, lako primjenjive smjernice o postupanju u pojedinim svakodnevnim situacijama. Poželjno je da bude oblikovana kao interaktivno predavanje ili radionica. Edukacija nastavnika može odgovarati na mnoga pitanja, od kojih su najvažnija:

- ✓ Kako prepoznati nasilje među vršnjacima?
- ✓ Koja ponašanja se smatraju oblicima nasilja među vršnjacima?
- ✓ Kako nasilje među vršnjacima razlikovati od sukoba i prijateljskog zadirkivanja?
- ✓ Koja su djeca ranjivija i češće postaju žrtvama vršnjačkog nasilja?
- ✓ Kako reagirati na nasilna ponašanja učenika u toku školskog časa?
- ✓ Koga je sve potrebno obavijestiti u slučaju sumnje na vršnjačko nasilje?
- ✓ Kako kao razrednik sarađivati s roditeljima žrtve i nasilnika?
- ✓ Kako poticati prosocijalna ponašanja učenika?
- ✓ Kako oblikovati radionicu o nasilju među vršnjacima ili vršnjačkoj pomoći na časovima odjeljske zajednice?

Da bi se uspješno nosili s problemom nasilja među vršnjacima, vrlo je važno postići saradnju između roditelja i škole. Roditelji koji su svjesni problema nasilja među vršnjacima i važnosti posvećivanja pažnje toj temi mogu biti vrijedni partneri u preveniranju nasilja među vršnjacima ili njegovom zaustavljanju. Osvještavanje i edukacija roditelja mogu sadržavati različite elemente, kao što su:

- ✓ na osnovu kojih znakova mogu posumnjati da je njihovo dijete žrtva nasilja
- ✓ kako prepoznati rizična ponašanja djece koja imaju tendenciju da postanu žrtve ili da budu nasilna prema drugoj djeci
- ✓ kome se obratiti ako sumnjaju da je njihovo dijete žrtva ili nasilnik
- ✓ kojim odgojnim postupcima mogu doprinijeti rješavanju problema vršnjačkog nasilja.

U posljednje vrijeme mnoge škole u Bosni i Hercegovini suočavaju se i sa specifičnim vidovima nasilja u kojima su glavni akteri zapravo isključivo djevojčice. Naime, danas djevojčice koriste indirektno metode agresije, kao što su širenje glasina, isključivanje i ocrnjivanje drugih, te se nasilje među djevojčicama odnosno djevojkama povećava prelaskom iz osnovne škole u srednju, tj. ulaskom u adolescentno doba. Ovom fenomenu potrebno je posvetiti posebnu pažnju.

Djeca ne shvataju ozbiljno mogućnosti **zloupotrebe interneta**, kao ni potencijalne posljedice, a opet, spremni su da učestvuju u „igramama“ i „šalama“ koje su usmjerene prema drugoj djeci ne shvatajući da one mogu da dovedu do povrijeđenih osjećanja, narušenog samopouzdanja, ozbiljnih trauma pa i do dramatičnih posljedica. Veliki broj djece danas u Bosni i Hercegovini poznaje nekog iz okruženja ko je imao problem na internetu, a za mnoge od njih – guranje, ćuškanje i „malo“ tuče nije nasilje. Stoga, možemo zasigurno zaključiti da je danas poput nekog kompjuterskog virusa velikom brzinom počeo da se širi virus vršnjačkog nasilja na internetu (*cyberbullying*).

Fizičko nasilje je tako dobilo novi oblik s kojim se susreću djeca i mladi. S vršnjačkim nasiljem sretale su se i mnoge generacije prije. Maltretiranja i vrijeđanja vršnjaka dešavala su se mnogima. Za razliku od običnog vršnjačkog nasilja, koje se događa u školi ili na ulici, zbog mogućnosti koje pruža internet, žrtva *nasilja na internetu* može doživjeti neprijatnosti tokom cijelog dana jer nasilnik, skrivajući se iza anonimnosti koju pruža internet, često bude nepoznat i teško se otkriva njegov identitet. Vršnjačko nasilje na internetu podrazumijeva slanje poruka putem interneta ili mobilnog telefona s ciljem da povrijedi ili uznemiri neko dijete. Nasilje se manifestira kroz tekstualne ili videoporuke, fotografije ili pozive kojim se šire nasilni i uvredljivi komentari o vršnjaku. Društvene mreže koriste se kao sredstvo za širenje nasilja jer omogućavaju da u kratkom vremenu veliki broj ljudi komentira, vrijeđa ili vidi fotografiju ili komentar. Prema nezvaničnim podacima, danas u Bosni i Hercegovini najčešće susrećemo vrijeđanje vršnjaka preko Facebooka koje se ogleda kroz maltretiranje od starijih učenika i uglavnom se odnosi na simbole navijačkih grupa i slične tzv. *fun teme*.

Djeca – radnici najčešće su eksploatirani što se vidi iz niskih nadnica, dugog radnog vremena, neuključenosti u sistem socijalne zaštite, te nedostatka pregovaračke moći. Postavlja se pitanje šta danas doprinosi atraktivnosti angažiranja dječije radne snage. U svakom slučaju to su: atraktivnost dječijeg prihoda, vrijednost dječijeg rada u porodičnom preduzeću ili imanju, povećana mogućnost zarade za odrasle članove porodice u slučaju kad djeca preuzimaju na sebe obavljanje poslova u domaćinstvu, odnosno kad je posao odraslih uslovljen i komplementarnim angažiranjem dječijeg rada. Osim toga, djeca su za isti rad kao i odrasli u većini slučajeva lošije plaćena jer su voljna da prihvate niže nadnice, ili druge mjere koje predstavljaju uštedu za poslodavca. Postoji nekoliko mogućih objašnjenja ove situacije: dječija produktivnost i kvalitet rada niži su nego kod odraslih, moguć nedostatak radne

snage što automatski dovodi do uvođenja marginalnih grupa na tržište rada, te činjenica da je djecu lakše ekonomski iskorištavati.

Međutim, danas najčešće razmatramo slučajeve prosjačenja djece kao vid ekonomske eksploatacije, ali i vid trgovine ljudima. Najveći broj dece koja prosjače nalazi se u većim gradovima i danas su ona gotovo postala jedno od njihovih obilježja. Iako ih svakodnevno vidamo na glavnim trgovima, prometnim ulicama i raskrsnicama, ispred trgovačkih centara i u parkovima, za sistem i društvo ova djeca su uglavnom nevidljiva. O njihovom porijeklu, životu, porodičnim i socijalnim uslovima zna se jako malo, a dublji razlozi za njihovo bavljenje prosjačenjem najčešće se ne istražuju, niti se njima iko sistematski bavi.

Na osnovu prikupljenih podataka moguće je, ipak, zaključiti da se prosjačenjem većinom bave muška djeca, u dobi od 2 do 17 godina, a najčešće od 10 do 15. Zabrinjavajući je podatak da je, u prosjeku, više od jedne trećine djece zatečene u prosjačenju u dobi od 2 do 10 godina. Prosjačenje, pa tako i dječije, posebno je naglašeno u ljetnim mjesecima, u vrijeme turističke sezone, i u većim gradskim sredinama. Djeca provode dane prosjačeći na prometnim raskrsnicama, ulicama i trgovima, a ponekad zarade i oko 15 eura dnevno. Ipak, rijetko zadržavaju novac za sebe (Save the Children, 2010.).

Djeca svih dobi bombardirana su slikama **nasilja u porodici**, na televiziji, u filmovima, videoigricama ili u komšiluku. Ipak, najgora vrsta izloženosti djeteta nasilju je ona koja se događa u njihovoj porodici. Veliki broj djece, zbog stalnog konflikta u kući, nikada i ne iskusi osnovni nivo fizičke i emocionalne sigurnosti tokom odrastanja. Činjenica da većina djece bezuslovno vole i mamu i tatu, te je stoga tragičnije shvatiti kako se dijete osjeća dok jedan roditelj udara, šamara i ponaša se agresivno prema drugom. Dijete tada zasigurno doživljava svojevrsnu emocionalnu traumu. Svako dijete je različito i ima vlastite mehanizme zaštite i različito reagira na nasilje. Najčešće reakcije su:

- ✓ Bijes – može biti usmjeren prema nasilniku, ali i žrtvi zbog toga što se ne zna ili ne želi odbraniti. Isto tako, ljutnja može biti usmjerena i prema samom sebi. Dijete je bijesno što ne može odbraniti majku ili oca koji je žrtva nasilja.
- ✓ Krivica – osjećaj krivice raste kada se dijete osjeća odgovorno za nasilje ili kada dijete osjeća da je nelojalno jednom od roditelja zbog negativnih osjećaja koje prema njemu ima.
- ✓ Zbunjenost – ako u emocionalno zlostavljanje jedan od roditelja uvlači i dijete, ono nije sigurno kome treba vjerovati i ko je u pravu. Zbrku stvaraju i haotični osjećaji prema roditeljima.
- ✓ Bespomoćnost – osjećaj da ne može pomoći u normalizaciji odnosa u porodici ili spriječiti nasilje.
- ✓ Stid – izolacija obično dolazi sa osjećajem stida, kada dijete shvati da živi u disfunkcionalnoj, tj. drugačijoj porodici.

-
- ✓ Strah – strah od nasilja, napuštanja, prevrata ili gubitka, ozljeđivanja, izražavanja mišljenja, samo su neki od brojnih strahova koje djeca iz nasilničkih porodica osjećaju.

Osim svega navedenog, djeca iskazuju i probleme u ponašanju. Neki imaju problema sa spavanjem, neki postaju impulsivni i eksplozivni, neki počinju obolijevati zbog pada imuniteta. Ozbiljnost i težina reakcija zavise od količine, trajanja i izloženosti nasilju u porodici. U Bosni i Hercegovini iz godine u godinu raste broj prijavljenih slučajeva nasilja u porodici. Najčešće žrtve su žene, ali ovdje moramo dodati i djecu koja u 90% slučajeva **svjedoče nasilju**. Pretpostavlja se da je stvarni broj žrtava nasilja daleko veći od broja prijavljenih.

5. Prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom

Prijavljivanje slučajeva nasilja je značajan korak ka procesno-pravnom formiranju slučaja nasilja nad djecom. Stoga ćemo u nastavku teksta Smjernica prezentirati predvidive, ali trenutno, fakultativne korake za postupanje nekih od institucija sistema u slučajevima nasilja nad djecom. Krenut ćemo od nespornih činjenica.

Nakon otkrivanja zlostavljanja/ zanemarivanja, konsultacija i procjene rizika, obaveze institucija i pojedinaca u Bosni i Hercegovini su sljedeće. U slučajevima kada je život djeteta ugrožen ili mu prijeti neposredna opasnost od ozbiljnog oštećenja zdravlja, neophodna je neodložna prijava policiji i centru za socijalni rad. Ovakve situacije u kojima je neophodna neodložna intervencija su npr. kada zdravstveno stanje djeteta zahtijeva urgentni medicinski tretman koji roditelj/ staratelj ne želi ili nije u stanju da osigura, ili kada je dijete u opasnosti od povrede, oštećenja koje može uzrokovati psihotičan roditelj/staratelja, kao i u situacijama u kojima je dijete povrijeđeno ili je moglo biti povrijeđeno oružjem i slično.

U pozitivnim pravnim propisima u Bosni i Hercegovini (krivično i porodično zakonodavstvo) predviđena je dužnost državnih organa, ustanova i samih građana da prijave policiji i centru za socijalni rad kao organu starateljstva svaki slučaj zlostavljanja i zanemarivanja djeteta.

Svi organi, organizacije i fizičke osobe dužne su, bez odgađanja, obavijestiti policiju i centar za socijalni rad o povredi prava djeteta, a naročito ako se radi o nasilju, zlostavljanju, spolnim zloupotrebama i zanemarivanju djeteta. Po prijemu takvog obavještenja policija i centar za socijalni rad dužni su odmah ispitati slučaj i preduzeti mjere za zaštitu djetetovih prava.

Odredbama porodičnih zakona u Bosni i Hercegovini regulirana su prava i dužnosti roditelja i djece, a posebno zaštita prava i interesa djeteta od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja u porodici. S ciljem što veće zaštite djeteta predviđene su i odredbe kojim je organ starateljstva dužan po službenoj

dužnosti preduzimati potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja.

Specifično, Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici regulirana je obaveza prijavljivanja nadležnoj policijskoj upravi za nasilno ponašanje prema djetetu koje su dužni odmah po saznanju prijaviti socijalni i zdravstveni radnici, nastavnici, vaspitači, medicinske, obrazovne i druge ustanove i organi, kao i nevladine organizacije, koji u obavljanju svoje dužnosti saznavaju da je počinjeno nasilje u porodici, u protivnom čine prekršaj. Prijavu o nasilničkom ponašanju dužni su dostaviti i članovi porodice, kao i svaki građanin koji sazna za učinjeno nasilje u porodici, a posebno ako je žrtva nasilja maloljetna osoba.

Sva obavještenja i prijave šalju se na najbrži mogući način, a uvijek je potrebno naglasiti da je veoma hitno. Prijave se mogu podnijeti pismeno ili usmeno, uključujući i razgovor telefonom. Prijave mogu biti i anonimne, ali je i u tom slučaju obavezno postupanje nadležne institucije. Prijavu je moguće podnijeti 24 sata dnevno.

6. Smjernice za postupanje po pojedinim sektorima

Pogledajmo sada kako izgledaju smjernice za pojedine sektore u slučajevima nasilja nad djecom.

6.1. Sektor obrazovanja – vaspitne i obrazovne ustanove

Obrazovno-vaspitni sistem je vrlo značajan u prevenciji i otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja djece, kao i u pružanju podrške djetetu i porodici. U ovaj sektor, za potrebe ovih smjernica, uključit ćemo: škole, predškolske ustanove i đacke domove. Sektor obrazovanja i vaspitanja, također, ima ulogu u prikupljanju podataka i predstavlja značajan izvor informacija o djetetu za socijalni i pravni sistem. Učitelji, nastavnici i stručni saradnici dužni su preduzimati mjere zaštite prava djeteta/ učenika te o svakom kršenju tih prava, posebno o oblicima fizičkog ili emocionalnog nasilja, spolne zloupotrebe, zanemarivanja ili neodgovornog ponašanja ili izrabljivanja odmah uraditi sljedeće korake. Ako je dijete/učenik povrijeđen u mjeri koja zahtijeva ljekarsku intervenciju ili pregled, odmah pozvati policiju i službu hitne medicinske pomoći ili na najbrži mogući način, koji ne šteti zdravlju djeteta, otpratiti ili osigurati pratnju djeteta od strane stručne osobe (dvije osobe) ljekaru te sačekati ljekarsku preporuku o daljnjem postupanju. Isto tako, potrebno je poštovati spol djeteta u odabiru pratnje; hitno obavijestiti direktora škole koji će odmah obavijestiti roditelje (staratelje) djeteta. U slučajevima kada se sumnja da je jedan od roditelja ugrozio dijete, pored primarne zaštite zdravlja djeteta, potrebno

je obavijestiti nadležni centar za socijalni rad, te prema obavljenim konsultacijama sa stručnim radnicima centra dalje postupati. Ako postoji sumnja da je nad djetetom počinjeno neko od djela nasilja, potrebno je obavijestiti policiju. O prijavi nasilja i o preduzetim aktivnostima, razgovorima, izjavama i svojim opažanjima direktor škole i pedagog izradit će službenu zabilješku, koja će se dostaviti na zahtjev drugim nadležnim tijelima. Službenu zabilješku pravi i parafira stručna osoba koja je otkrila slučaj, dok direktor škole pravi i potpisuje zvanični popratni akt. Školi se preporučuje čuvanje navedenih akata u sopstvenoj arhivi do punoljetstva djeteta.

6.1.1. Predvidive smjernice za postupanje u sektoru obrazovanja i vaspitanja

Osoblje vaspitnih i obrazovnih ustanova dužno je prijaviti slučajeve nasilja nad djetetom/učenicom u svakom pojedinačnom slučaju:

- ✓ fizičkog nasilja,
- ✓ emocionalnog (psihološkog) nasilja,
- ✓ spolne zloupotrebe,
- ✓ zanemarivanja i/ili neodgovornog ponašanja roditelja/staratelja³,

U nastavku teksta ukazat ćemo na specifične slučajeve nasilja nad djecom, vodeći računa o mjestu nastanka povrede i načinima prijavljivanja.

6.1.1.1. *Nasilje koje se desilo u odgojno-obrazovnim institucijama*

- ✓ Ako je dijete/učenik povrijeđen u mjeri koja zahtijeva ljekarsku intervenciju ili pregled ili se prema okolnostima slučaja može pretpostaviti da su takva intervencija ili pregled potrebni, odgovorna osoba dužna je odmah pozvati roditelje, policiju i službu hitne medicinske pomoći.
- ✓ Odgovorna osoba u obrazovno-vaspitanju dužna je na najbrži mogući način, koji ne šteti zdravlju djeteta, otpratiti dijete ili mu osigurati pratnju stručne osobe (dvije osobe) ljekaru te sačekati ljekarsku preporuku o daljnjem postupanju.
- ✓ U ovim slučajevima potrebno je poštovati spol djeteta u odabiru pratnje.
- ✓ Službenu zabilješku pravi i parafira stručna osoba koja je otkrila slučaj nasilja, dok direktor škole pravi i potpisuje zvanični popratni akt.
- ✓ Školi se preporučuje čuvanje navedenih akata u sopstvenoj arhivi do punoljetstva djeteta (žrtve).
- ✓ Odgovorna osoba dužna je na traženje istražnih organa odmah dostaviti svu dokumentaciju vezanu za razjašnjavanje i dokazivanje krivične stvari.

³ Odgovorna osoba u odgojno-obrazovnoj ustanovi primjećuje neke znakove zanemarivanja ili pretpostavlja da se desilo zanemarivanje (neodgovorno ponašanje roditelja/staratelja). U ovim slučajevima postupamo prema uputstvu iz „Hodograma 1“ – koji razrađuje proceduru prijave slučaja u odgojno-obrazovnim institucijama.

6.1.1.2. *Nasilje koje se desilo van odgojnih i obrazovnih institucija (prepoznato u školi)*

U skladu s navedenim pokazateljima prema različitim oblicima nasilja i zanemarivanja, obrazovni radnici i stručne osobe u ustanovama imaju obavezu da prate i reaguju shodno prepoznatim znakovima nasilja nad djecom:

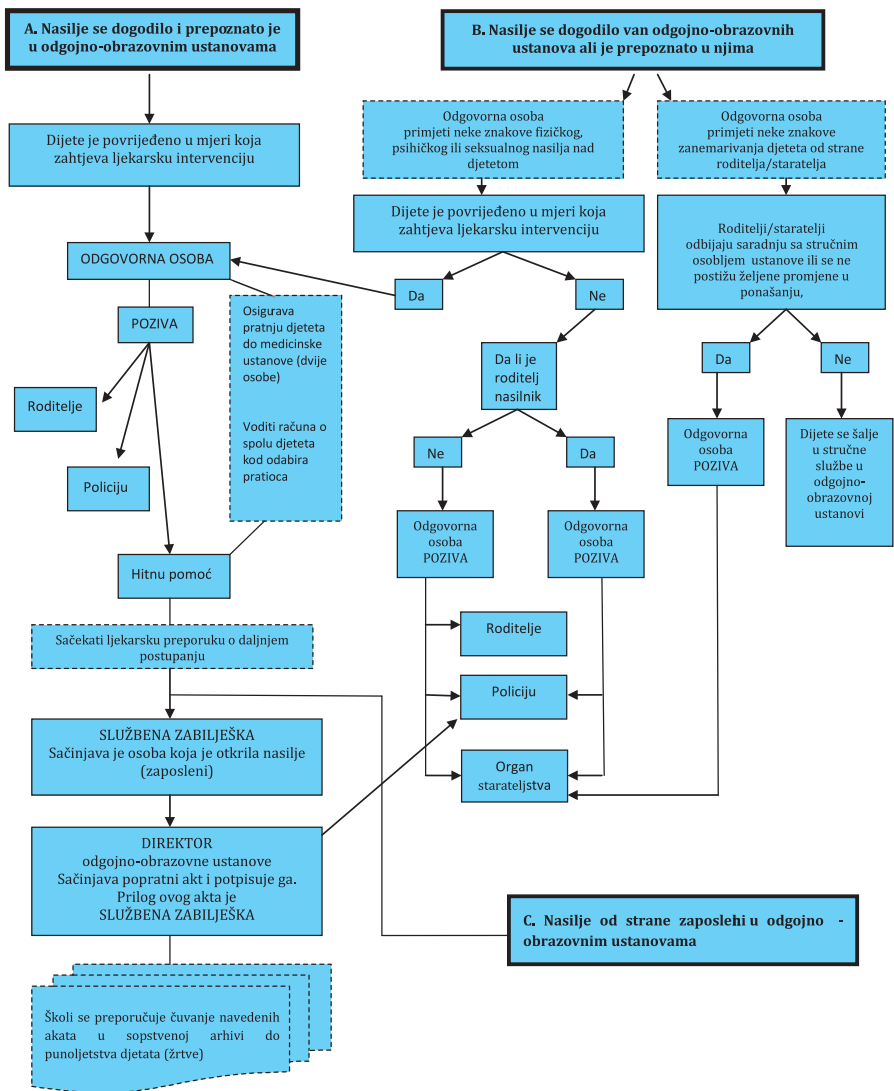
- ✓ U slučaju da se primijete znakovi zanemarivanja djeteta od strane roditelja/staratelja, a da oni odbijaju saradnju sa stručnim osobljem ustanove ili se ne postižu željene promjene u ponašanju, odgovorna osoba u ustanovi pripremom odgovarajućeg pisanog akta obavještava nadležni organ starateljstva.
- ✓ U slučaju da se primijete neki od oblika nasilja (fizičko, psihičko-emocionalno, seksualno), odgovorna osoba u ustanovi obavještava roditelje, nadležni organ starateljstva i policiju.
- ✓ Ako je sumnja da je jedan od roditelja izvršio nasilje nad djetetom, a nije potrebno hitno medicinsko zbrinjavanje, u ovom slučaju preporučuje se prije drugih mjera zaštite stručna konsultacija s nadležnim organom starateljstva i policijom.
- ✓ Ova stručna konsultacija, vođena principom hitnosti, obavlja se telefonom, direktno ili na drugi način najbolji za neodložnu zaštitu djeteta.
- ✓ O ovoj stručnoj konsultaciji sačinjava se službena zabilješka.
- ✓ Ako je dijete/učenik povrijeđen u mjeri koja zahtijeva ljekarsku intervenciju ili pregled ili se prema okolnostima slučaja može pretpostaviti da su takva intervencija ili pregled potrebni, odgovorna osoba dužna je odmah pozvati roditelje, policiju i službu hitne medicinske pomoći.
- ✓ Odgovorna osoba u obrazovno-vaspitnoj instituciji dužna je na najbrži mogući način, koji ne šteti zdravlju djeteta, otpratiti dijete ili mu osigurati pratnju stručne osobe (dvije osobe) ljekaru te sačekati ljekarsku preporuku o daljnjem postupanju.
- ✓ U ovim slučajevima potrebno je poštovati spol djeteta u odabiru pratnje.
- ✓ Službenu zabilješku pravi i parafira stručna osoba koja je otkrila slučaj nasilja, dok direktor škole pravi i potpisuje zvanični popratni akt.
- ✓ Školi se preporučuje čuvanje navedenih akata u sopstvenoj arhivi do punoljetstva djeteta.
- ✓ Odgovorna osoba dužna je na traženje istražnih organa odmah dostaviti svu dokumentaciju vezanu za razjašnjavanje i dokazivanje krivične stvari.

6.1.1.3. *Nasilje zaposlenih u odgojno-obrazovnim ustanovama*

Ako je prema saznanjima nasilje nad djetetom izvršeno od bilo koje osobe zaposlene u odgojno-obrazovnoj ustanovi ili ustanovi socijalne zaštite (u daljnjem tekstu: ustanove), ustanova je dužna pokrenuti postupak utvrđivanja svih činjenica i okolnosti radi utvrđivanja odgovornosti počinioca, bez obzira na pokretanje, vođenje i ishod postupka pred nadležnim institucijama izvan ustanova.

U svim slučajevima nasilja ustanova će voditi odgovarajuću evidenciju zaštićenih podataka. Ovi podaci čuvaju se do punoljetstva djeteta žrtve nasilja.

HODOGRAM 1: ODGOJNO-OBRAZOVNE INSTITUCIJE

6.2. Sektor organa starateljstva

Organi starateljstva (centri za socijalni rad i službe socijalne zaštite) vrlo često su mjesta u kojima se prijavljuju slučajevi nasilja nad djecom. U ovaj sektor, osim organa starateljstva, ubrajamo i dnevne centre, dječije domove kao i pedagoške zajednice. Zbog specifičnog statusa, a za potrebe preciziranja uputstava, u ovaj sektor uvrstit ćemo i dvije vrste ustanova koje po funkcionalnoj nadležnosti tu ne pripadaju u cijelosti, ali zbog potreba i prirode ovog dokumenta obradit ćemo ih u ovom dijelu. Radi se o vaspitno-popravnim domovima i vaspitnim ustanovama.

U organu starateljstva se, po prijemu prijave, ona razmatra i procjenjuje stanje, rizici i potrebe djeteta i porodice. Ovakva procjena mogla bi se nazvati i *prijemnom procjenom* koju vrši prijemni radnik u centru. Ova procjena podrazumijeva da prijemni radnik centra, na osnovu razgovora s podnosiocem prijave, koji može biti stručnjak iz druge ustanove, nastavnik ili osoblje škole, roditelj djeteta ili druga osoba, i drugih podataka koji su mu dostupni (prethodna evidencija u centru, eventualna medicinska dokumentacija i sl.), može donijeti odluku da li postoji sumnja na zlostavljanje i/ili zanemarivanje i koliko je ona osnovana. On je također dužan procijeniti da li jedno ili više djece u porodici ima potrebu za hitnom zaštitom.

Prijem i razmatranje prijave i provjera postojećih informacija u centru, koji ne bi trebalo da traju *duže od jednog radnog dana*, mogu imati tri moguća ishoda:

- ✓ registriranje prijave, bez otvaranja slučaja u centru i, po potrebi, upućivanje na druge službe u zajednici;
- ✓ otvaranje slučaja u centru i
- ✓ preduzimanje mjera neodložne intervencije, ako su indicirane.

U svim slučajevima kada centar dođe do saznanja da postoji sumnja da je prema djetetu učinjeno krivično djelo i/ili prekršaj, potrebno je da o tome što ranije obavijesti tužilaštvo i policiju. Potrebno je, također, da centar i policija razmotre *zajedničke korake* u ranoj fazi rada na slučaju i da usaglase postupke. Ono što je jako značajno i na čemu treba insistirati je kvalitetan postupak početne procjene. Postupak početne procjene potrebno je da vodi stručni radnik centra zadužen kao *voditelj procjene-predmeta*, uz pomoć stručnog tima centra. Početna procjena treba da odgovori na osnovna pitanja: ugroženosti djeteta; rizicima po dijete; da li ima razumnog osnova za sumnju da postoji ozbiljna opasnost za oštećenje zdravlja i razvoja djeteta; koje se usluge i mjere zaštite mogu pružiti djetetu i porodici; ovdje u kontekstu porodice mislimo na nenasilnog roditelja na osnovu dostupnih podataka i zaključaka početne procjene.

Odluka nakon početne procjene može imati jedan od tri epiloga:

- ✓ postoji potreba za zaštitom djeteta od zlostavljanja i zanemarivanja;
- ✓ ne postoji potreba za zaštitom djeteta od zlostavljanja, zanemarivanja, ali dijete i porodica imaju potrebe za drugim vidovima podrške i pomoći;
- ✓ ne postoji potreba za zaštitom djeteta od nasilja (zlostavljanja i zanemarivanja) niti za drugim uslugama.

Početna procjena u većini modernih sistema reagiranja na slučajeve nasilja nad djecom i postupanja službi socijalne zaštite ne bi trebalo da traje *duže od pet radnih dana*. Naime, ova procjena predstavlja osnov za određivanje smjera rada s djetetom i porodicom radi pružanja adekvatnih i pravovremenih usluga. Nakon završene početne procjene, centar treba da osigura *povratnu informaciju podnosiocu prijave*. Izuzetak su slučajevi kada se radi o anonimnoj prijavi.

6.2.1. Predvidive smjernice za postupanje

Ako zaposleni u organu starateljstava sazna za slučaj nasilja nad djecom:

- ✓ pisanim putem,
- ✓ usmenom dojavom,
- ✓ telefonom,
- ✓ iz medija,
- ✓ ili na drugi način,

dužan je postupiti na sljedeći način:

U slučaju kad je prijavljeno nasilje nad djetetom, analizom svih raspoloživih podataka razlikujemo dvije metode (postupka) zaštite i zbrinjavanja: hitno i neodložno reagiranje (vanredna situacija) i rad na predmetu zaštite (redovna situacija).

6.2.1.1. Hitno i neodložno reagiranje (vanredna situacija)

Pod pojmom hitnog i neodložnog reagiranja podrazumijevamo sve slučajeve u kojima je život i zdravlje djeteta ugroženo, odnosno da dijete ima potrebu za hitnom zaštitom.

Hitno i neodložno reagiranje (vanredna situacija)

- ✓ na osnovu analize poznatih podataka, voditelj postupka i stručni tim, nakon što utvrde da je ugrožena sigurnost, život ili zdravlje djeteta, obavještavaju policiju (po potrebi i hitnu pomoć) te s njima, po hitnom postupku, izlaze na lice mjesta,
- ✓ na osnovu uvida u konkretnu situaciju, djetetu je neophodno obezbijediti sigurno okruženje (moguć smještaj u srodničku, hraniteljsku porodicu, sigurnu kuću, prihvatnu stanicu) i hitno medicinsko zbrinjavanje (obavezan medicinski pregled – moguća hospitalizacija),
- ✓ evidentiranje stanja i otvaranje predmeta (psiho-socijalna dijagnostika),
- ✓ stručna, aktivna i neposredna korespondencija s drugim nadležnim ustanovama (obrazovanje, zdravstvo, policija i pravosuđe),
- ✓ psiho-socijalni rad sa žrtvom i njenom porodicom (obavezne mjere iz domena porodično-pravne zaštite),
- ✓ stručni tim organa starateljstva sačinjava plan zaštite te kroz praćenje i rad na predmetu vrši evaluaciju slučaja i po potrebi revidira plan zaštite, a sve s

ciljem zaštite najboljeg interesa djeteta sve dok postoji potreba za pružanje podrške djetetu i/ili njegovoj porodici.

NAPOMENA: Nephodnost i hitnost u zbrinjavanju i zaštiti života i sigurnosti djeteta, a po procjeni organa starateljstva, nisu ograničeni postupcima pravosuđa i potrebno ih je provesti u roku od 24 sata.

6.2.1.2. Rad na predmetu zaštite (redovna situacija)

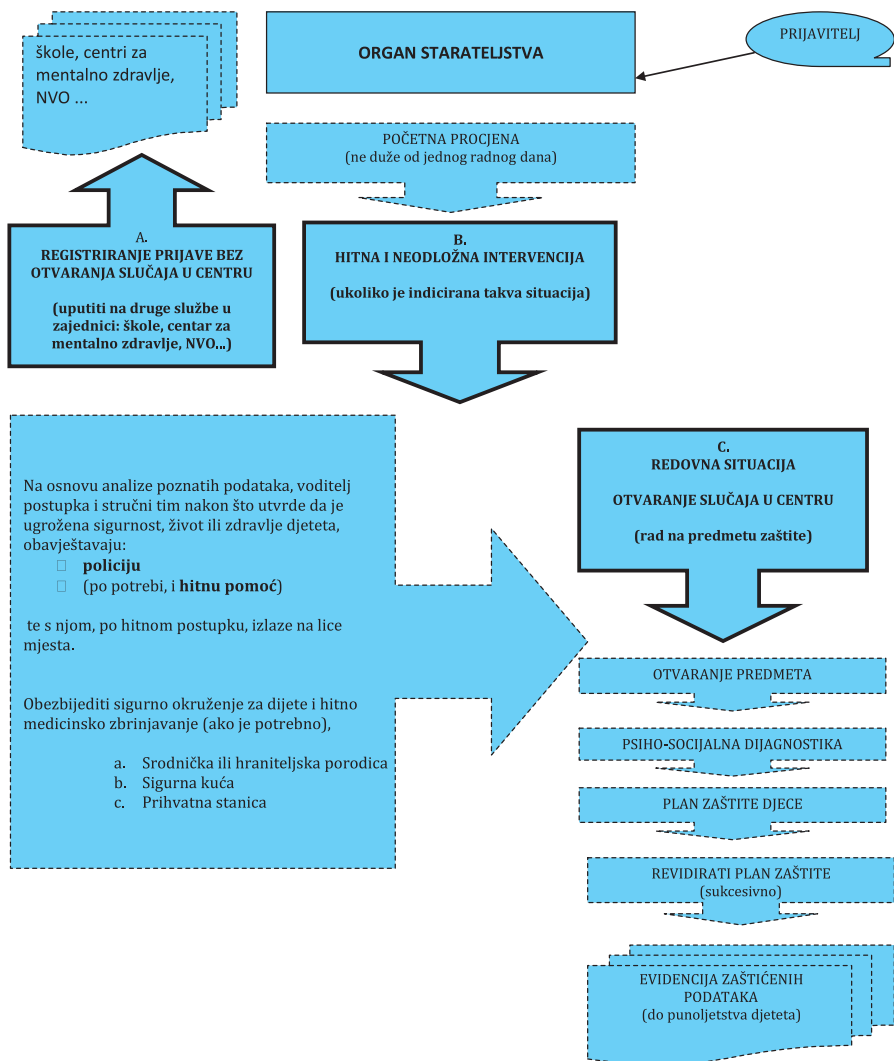
- ✓ otvaranje predmeta i psiho-socijalna dijagnostika (izlazak na teren, obavljanje razgovora s potencijalnom žrtvom i „značajnim drugim“ (roditeljima, drugim članovima porodice, komisijama, te druge vrste podataka dobivenih od ustanova u kojim dijete boravi)
- ✓ na osnovu prikupljenih podataka, preduzimaju se mjere porodično-pravne zaštite s ciljem zaštite najboljeg interesa djeteta (stavljanje porodice pod nadzor, psiho-socijalno i zdravstveno zbrinjavanje djeteta i porodice, te pokretanje sudskih postupaka radi zaštite prava djeteta (eventualno izuzimanje djeteta iz porodice, oduzimanje roditeljskog staranja)
- ✓ stručni tim organa starateljstva sačinjava plan zaštite te kroz praćenje i rad na predmetu evaluira slučaj i po potrebi revidira plan zaštite, a sve s ciljem zaštite najboljeg interesa djeteta sve dok postoji potreba za pružanje podrške djetetu i/ili njegovoj porodici
- ✓ obavezno evidentiranje svih podataka, te aktivna i neposredna stručna korespondencija s drugim nadležnim ustanovama (obrazovanje, zdravstvo, policija i pravosuđe-tužilaštvo i sud)
- ✓ u svim slučajevima nasilja ustanova će voditi odgovarajuću evidenciju zaštićenih podataka. Ovi podaci čuvaju se do punoljetstva djeteta žrtve nasilja.

6.2.2. Specifične napomene za postupanje organa starateljstva

- ✓ Organ starateljstva dužan je, prema procjeni rizika za dijete, otvoriti poseban dosje (Case Management), što je regulirano pozitivnim pravnim propisima (porodični zakoni, zakoni o zaštiti od nasilja u porodici i drugim zakonima).
- ✓ Upoznati žrtvu nasilja, odnosno njenog zakonskog zastupnika ili staratelja o njenim zakonskim pravima, posebno o pravima djeteta na zaštitu od svakog oblika nasilja i zanemarivanja.
- ✓ U slučaju pokrenutih krivičnih/prekršajnih postupaka protiv počinioca nasilja nad djetetom, centar će u svakom pojedinačnom slučaju, rukovodeći se principom najboljeg interesa djeteta, razmotriti jesu li zaštićena prava i interesi djeteta. U slučaju da roditelji nisu u mogućnosti da zaštite prava i interes djeteta, potrebno je imenovati posebnog staratelja za potrebe tih postupaka.

-
- ✓ Posebno je važno istaknuti slučajeve nasilja nad djecom (emocionalnog-psihičkog zlostavljanja) u predmetima razvoda braka i povjeravanja djece iz bračnih i vanbračnih zajednica, te reguliranja kontakta djece i roditelja. U tom smislu organ starateljstva dužan je preduzeti sve zakonom propisane mjere zaštite i zbrinjavanja maloljetnog djeteta (mogućnost pokretanja krivične prijave protiv roditelja koji vrši nasilje, mogućnost izmjene odluke o povjeravanju maloljetnog djeteta, zabrane održavanja kontakta roditelja s djetetom, zabrane prilaska počinioca nasilja žrtvi i drugo).
 - ✓ Ako je, prema saznanjima, nasilje nad djetetom izvršila bilo koja osoba zaposlena u ustanovi socijalne zaštite (u daljnjem tekstu: ustanova), ustanova je dužna pokrenuti postupak utvrđivanja svih činjenica i okolnosti radi utvrđivanja odgovornosti počinioca, bez obzira na pokretanje, vođenje i ishod postupka pred nadležnim institucijama izvan ustanova.

HODOGRAM 2: SEKTOR ORGANA STARATELSTVA

6.3. Zdravstveni sektor

Kao i u ostatku modernog svijeta i u Bosni i Hercegovini zdravstveni sistem ima značajnu ulogu u ranom otkrivanju zlostavljanja i zanemarivanja djece. Ova uloga naročito je izražena u samom prikupljanju podataka primjenom specijalizirane dijagnostike (pedijatrijska, psihijatrijska, ginekološka), te obavljanju sudskomedicinske ekspertize u specijaliziranom tretmanu djeteta i porodice i u samom praćenju razvoja djeteta. U praksi ljekara i drugih zdravstvenih radnika koji, radeći s djecom i porodicama, dolaze do saznanja koja ukazuju na nasilje nad djetetom, može se javiti dilema da li prijava nasilja dolazi u sukob s principom povjerljivosti, tj. obavezom čuvanja profesionalne tajne. U ovakvim slučajevima zdravstveni radnici obavezni su prijaviti slučaj centru za socijalni rad i policiji, jer je, prema Konvenciji o pravima djeteta, **princip najboljeg interesa djeteta** taj koji ima prednost, odnosno upućuje na dužnost prijavljivanja, ako je u najboljem interesu djeteta, i svakako ima prednost nad obavezom čuvanja profesionalne tajne.

Zdravstveni radnik treba znati prepoznati fizičko, seksualno i emocionalno nasilje nad djetetom kao i samo zanemarivanje djeteta. Nasilje nad djetetom može se dogoditi bilo gdje, ali se najčešće događa u krugu porodice od najbližih srodnika djeteta. Od zdravstvenog radnika ne očekuje se samo da liječi posljedice nasilja već se treba, a prema pozitivnim propisima mnogih zemalja, i mora uključiti u integralno rješavanje problema izvršavajući svoju etičku, moralnu i zakonsku obavezu prijavljivanja ovakvih slučajeva.

Kako postupiti u slučaju da vam se dijete povjeri da je žrtva nasilja i da insistira da to ne kažete nikome?

U rješavanju te dileme neophodno je naglasiti da je po Konvenciji o pravima djeteta princip najboljeg interesa djeteta taj koji ima prednost. Dužnost prijavljivanja ima prednost nad obavezom čuvanja profesionalne tajne kao što je regulirano i krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini. Djetetu se ne smiju davati lažne informacije. Dijete ima pravo na informaciju o daljnjim koracima o mjerama zaštite i zbrinjavanja. Informiranje djeteta prilagođava se njegovom uzrastu i stepenu mentalnog razvoja, vodeći se principom najboljeg interesa djeteta.

6.3.1. Predvidive smjernice za postupanje

U okviru djelatnosti radnika u zdravstvenom sektoru razlikujemo tri načina obaveznog djelovanja kada se posumnja na nasilje:

- ✓ Redovni pregled – odnosi se na slučajeve u kojima se prilikom redovnih pregleda djece posumnja u nasilje nad djetetom (pod terminom nasilja podrazumijevamo sve opisane oblike zlostavljanja i zanemarivanja. Svaku sumnju na navedeno medicinski radnik dužan je prijaviti nadležnom organu starateljstva i policiji!)

-
- ✓ Pregled po nalogu – odnosi se na slučajeve u kojima nadležni organ (centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo i sud) zatraži stručni nalaz o slučaju nasilja nad djetetom
 - ✓ Hitna intervencija-odnosi se na slučajeve hitnog i neodložnog reagiranja

Suštinski pregled sastoji se od šest faza koje navodimo u nastavku teksta:

ANAMNEZA

- Od djeteta ili njegovog staratelja uzimaju se detaljni anamnestički podaci o djetetu, roditelju/staratelju
- Ako su socijalni radnici i policija već obavili razgovor s djetetom, tada podatke uzimamo od njih kako bismo izbjegli ponovno traumatiziranje djeteta

PREGLED

- Pregled djeteta obaviti sa osjećajem mjere (ne smijemo žuriti)
- Pregled se obavlja po organskim sistemima
- Dijete se pažljivo posmatra i prati njegov odnos s roditeljima ili starateljima, tj. s pratnjom
- Poželjno je obratiti pažnju na to da li postoje posebne emocije prema nekoj (agresija, apatija i sl.)

PRETRAGE

- Pedijatar ili ovlaštenu forenzički ekspert
- PRETRAGE imaju vrijednost kao sudski dokument ako su uzete unutar sedam dana od dana ozljeđivanja
- Uzeti uzorak za mikrobiološku analizu, ako je došlo do genitoanalne ozljede
- Također se dvije sedmice nakon seksualnog nasilja uzimaju uzorci za analizu na spolno prenosive bolesti
- Kod prijeloma ili iščašenja odmah uzeti i rentgenografske snimke određenih dijelova tijela
- Kod mlade djece obično se uradi rentgenogram cijelog skeleta...

DIJAGNOSTIKA (da je zlostavljanje vjerovatno)

- Često odgađan zahtjev za pružanje medicinske pomoći ili ona nije ni tražena
- Dobiveni iskaz ne podudara se s kliničkom slikom
- Neprijateljsko držanje roditelja prema terapeutima ili pak pretjerana ljubavnost (reaktivna formacija)
- Međusobni odnos djeteta i roditelja je neobičan
- Ponekad postoji osjećaj da će dijete dati više podataka ako se primi u bolnicu

TERAPIJA

- Cjelovito i multidisciplinarno liječenje

-
- Dijete žrtvu zlostavljanja odmah uključiti u terapijski postupak: psiholog i psihijatar
 - Preporučljivo je dijete u ranoj fazi hospitalizirati
 - Otpust iz bolnice zavisi od opasnosti za recidiv

IZVJEŠTAJ (nalaz i mišljenje) za nadležne organe

- Izvještaj kao dokaz: Neophodno je napisati izvještaj za nadležne organe “izvještaj o procijenjenom stanju djeteta”
- Ima značaj dokaza
- Izvještaj fotokopirati, ovjeriti u vlastitoj ustanovi, predati ovjerene fotokopije, a original ostaviti u vlastitoj bolničkoj arhivi.

HODOGRAM 3: ZDRAVSTVENI SEKTOR

PREGLED PO NALOGU

odnosi se na slučajeve u kojima nadležni organ (centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo i sud) zatraži stručni nalaz o slučaju nasilja nad djetetom

HITNA INTERVENCIJA

odnosi se na sve slučajeve hitnog i neodložnog reagiranja

REDOVNI PREGLED

odnosi se na slučajeve u kojima se prilikom redovnih pregleda djece posumnja u nasilje nad djetetom

ANAMNEZA

- Od djeteta ili njegovog staratelja uzimaju se detaljni anamnestički podaci o djetetu, roditelju/staratelju
- Ako su socijalni radnici i policija već obavili razgovor s djetetom, tada podatke uzimamo od njih kako bismo izbjegli ponovno traumatiziranje djeteta

PREGLED

Pregled djeteta obaviti sa osjećajem mjere (ne smijemo žuriti); Pregled se vrši po organskim sistemima; Dijete se pažljivo posmatra i prati njegov odnos s roditeljima ili starateljima, tj. s pratnjom; Poželjno je obratiti pažnju da li postoje posebne emocije prema nekome (agresija, apatija i sl.)

PRETRAGE

Imaju vrijednost kao sudski dokument ako su obavljene unutar sedam dana od dana ozljeđivanja; Uzeti uzorak za mikrobiološku analizu, ako je došlo do genitoanalne ozljede; Također se dvije sedmice nakon seksualnog nasilja uzimaju uzorci za analizu na spolno prenosive bolesti.

DIJAGNOSTIKA

Često odgadan zahtjev za pružanje medicinske pomoći ili ona nije ni tražena; Dobiveni iskaz ne podudara se s kliničkom slikom; Neprijateljsko držanje roditelja prema terapeutima ili pak pretjerana ljubaznost (reaktivna formacija); Medusobni odnos djeteta i roditelja je neobičan.

TERAPIJA

Cjelovito i multidisciplinarno liječenje; Dijete žrtvu zlostavljanja odmah uključiti u terapijski postupak: psiholog i psihijatar; Preporučljivo je dijete u ranoj fazi hospitalizirati; Otpust iz bolnice zavisi od opasnosti za recidiv

IZVJEŠTAJ - NALAZ I MIŠLJENJE

Izvršetak kao dokaz: Neophodno je napisati izvještaj za nadležne organe "izvršetak o procijenjenom stanju djeteta" - Ima značaj dokaza; Izvršetak fotokopirati, ovjeriti u vlastitoj ustanovi, predati ovjerene fotokopije, original ostaviti u vlastitoj bolničkoj arhivi

6.4. Policija

Policija ima ključnu ulogu u slučajevima nasilja i zaštiti djeteta jer je fizička zaštita u direktnoj nadležnosti policije. Otkrivanje i prikupljanje podataka–dokaza (činjenica) o izvršenom krivičnom djelu ili prekršaju na štetu djeteta jedan je od najznačajnijih zadataka policije. Osim pomenutog, policija indirektno participira i doprinosi u domenima svoje nadležnosti i u vođenju postupaka za ostvarivanje prava na zaštitu (centar za socijalni rad), vođenju građanskog sudskog postupka u okrilju porodičnopravne zaštite (sud, tužilaštvo, centar za socijalni rad), odnosno pokretanju krivičnog/prekršajnog postupka, provođenju istrage i na kraju suđenja za krivična djela čije su žrtve maloljetne osobe (tužilaštvo, sud).

6.4.1. Predvidive smjernice za postupanje

Ako policijski službenik zaposleni u policiji sazna za slučaj nasilja nad djecom:

- ✓ redovnom aktivnošću na terenu,
- ✓ pisanim putem,
- ✓ usmenom dojavom,
- ✓ telefonom,
- ✓ iz medija,
- ✓ ili na drugi način,

dužan je postupiti na sljedeći način:

- ✓ Po saznanju da se desilo nasilje nad djetetom, policija unutar svojih redova i u okviru postojećih procedura, bez odgađanja, organizira hitan izlazak na mjesto događaja, a predstavnik policije obavještava centar za socijalni rad (ako u tom gradu ili mjestu on postoji) i zajedno izlaze na uviđaj (u slučaju nasilja nad djecom kao dijela nasilja u porodici, policija je obavezna preduzeti mjere i radnje iz svoje nadležnosti s ciljem zaštite žrtve nasilja u porodici).
- ✓ Na osnovu zakonskih i podzakonskih propisa, preduzeti potrebne mjere i radnje prema izvršiocu nasilja.
- ✓ U slučaju nasilja u porodici gdje su i djeca žrtve, broj policajaca koji izlaze na mjesto događaja treba zavisiti od stepena ugroženosti policajaca i svih osoba uključenih u angažman tretiranja slučaja nasilja, a vodeći računa o sklonostima – profilu počinioca (minimalno dva policajca od kojih je jedan specijaliziran za rad s djecom).
- ✓ U sastavu policijske patrole koja izlazi na mjesto događaja poželjno je da bude i policijska službenica (iskustvo je pokazalo da policijske službenice postižu bolji učinak u odnosu i komunikaciji s djevojčicama koje su žrtve nasilja, jer se one, prirodno, lakše povjere policijskoj službenici).
- ✓ Ako je, prema saznanjima, nasilje nad djetetom izvršila bilo koja osoba zaposlena u policiji (u daljnjem tekstu: ustanova), ustanova je dužna pokrenuti postupak utvrđivanja svih činjenica i okolnosti radi utvrđivanja odgovornosti počinioca, bez obzira na pokretanje, vođenje i ishod postupka pred nadležnim institucijama izvan ustanova.

U kontekstu istraživanja slučajeve nasilja nad djecom te zaštite žrtava nasilja, policija ima PRIMARNI zadatak da utvrdi ko je izvršilac, a ko žrtva (jedna ili više njih) u konkretnom slučaju. Policija ima prioritet da spriječi izvršioca u daljem nasilničkom ponašanju i zaštititi žrtvu nasilja, te omogućiti potrebno zdravstveno zbrinjavanje (zavisno od stepena povrede, pozvati hitnu pomoć). SEKUNDARNIM zadatkom policije može se smatrati postupak prikupljanja dokaza i dokumentiranje događaja u skladu sa ZKP-om, u kontekstu otkrivanja i razjašnjavanja slučajeve nasilja nad djecom. Ovaj postupak pronalaženja tragova – dokaza koji će kasnije poslužiti u sudskom postupku samo je jedna od radnji koje preduzima policija. Ovoj radnji treba priključiti i usku i obaveznu korespondenciju s tužiocem.

Policija u svojim aktivnostima u kontekstu istraživanja slučajeve nasilja nad djecom nerijetko privremeno oduzima predmete koji mogu poslužiti kao dokazi u krivičnom postupku a imaju veze s činom nasilja nad djecom.

Jedna od specifičnih radnji koje obavezno preduzima policija, a koje kasnije uveliko pomažu u postupku razjašnjavanja čina nasilja nad djetetom je i uzimanje izjava od: žrtve, izvršioca, svjedoka i (eventualno) lišavanje slobode izvršioca. Posebno je važno u cijelosti se pridržavati zakonskih odredbi o zaštiti i postupanju s djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku.

Kada govorimo o fenomenu nasilja nad djecom, veoma je važno istaći i značaj provođenja zaštitnih mjera. Policija će provoditi zaštitne mjere na način propisan pravilnikom o načinu provođenja zaštitnih mjera koje su u nadležnosti policije, pri čemu ističemo tri najvažnije, koje su u direktnoj ingerenciji policije:

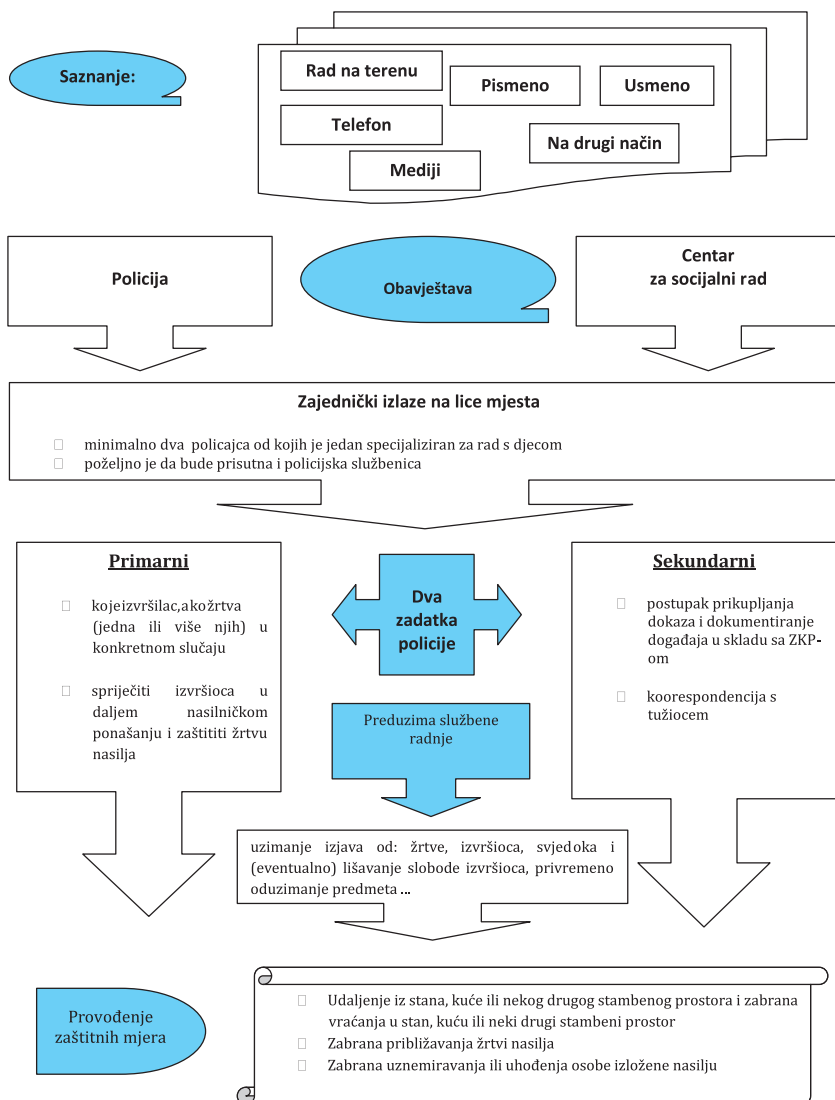
- ✓ Udaljenje iz stana, kuće ili nekog drugog stambenog prostora i zabrana vraćanja u stan, kuću ili neki drugi stambeni prostor
- ✓ Zabrana približavanja žrtvi nasilja
- ✓ Zabrana uznemiravanja ili uhođenja osobe izložene nasilju

O provođenju navedenih zaštitnih mjera policija je obavezna slati izvještaj nadležnom centru za socijalni rad koji je opet dužan da u sveobuhvatnom izvještaju obavijesti sud u smislu adekvatnosti izvršenja sudskog rješenja, te eventualno dati preporuke za moguće produženje mjere, odnosno zamjene mjere nekom drugom mjerom. U aktivnostima otkrivanja i razjašnjavanja slučajeve nasilja nad djecom, policija je dužna, između ostalog, prikupljati informacije i saznanja o izvršenom nasilju nad djetetom (u okviru porodičnog nasilja, ali i u svim drugim prilikama).

Ova aktivnost podrazumijeva prikupljanje osnovnih informacija o žrtvi, počiniocu, eventualnim svjedocima, mjestu i vremenu događaja, posljedicama izvršenog nasilja, kao i druge korisne/ relevantne informacije o počiniocu (njegove sklonosti ka nasilju, da li je krivično kažnjavao i zbog kojih krivičnih djela, da li je duševni bolesnik, da li je sklon opijanju alkoholom, konzumira li opojne droge i sl.).

Opisane aktivnosti imaju prvenstveni zadatak da ažuriraju i upute policijske organe o problemu nasilja nad djecom naročito kada je u pitanju međuinstitucionalna saradnja.

HODOGRAM 4: POLICIJA

7. Monitoring i evaluacija Smjernica

Na osnovu međunarodnih standarda u zaštiti ljudskih prava djece sadržanih u Konvenciji o pravima djeteta i pratećim protokolima te drugim konvencijama Vijeća Evrope nastala je i obaveza Bosne i Hercegovine na usklađivanju pravnog okvira, ali i obaveza praćenja i izvještavanja o usklađivanju i primjeni propisa u Bosni i Hercegovini. U okviru ovih standarda izuzetno je važno i pitanje profesionalnih standarda za sve profesionalce koji rade za djecu i s djecom kao i sistema praćenja profesionalnog postupanja s djecom žrtvama nasilja. Kako bi se osigurao ovaj međunarodni standard koji je bio osnov za izradu ovih smjernica, kao narednu aktivnost potrebno je izvršiti edukaciju (zagovaranje), te vršiti monitoring i evaluaciju u primjeni Smjernica.

Smjernice su prilagođene svim postupcima u kojima je potrebno pružiti pomoć djeci žrtvama nasilja, osim ako ovo pitanje nije drugačije uređeno važećim entitetskim zakonima, zakonima Brčko Distrikta BiH i drugim propisima u Bosni i Hercegovini.

Primjenu Smjernica prati Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, u saradnji s nadležnim ministarstvima i institucijama u Republici Srpskoj, Federaciji BiH i Brčko Distriktu BiH, koji već u svojoj nadležnosti imaju definirane službe za praćenje ovakvih djelatnosti, tako da svi profesionalci koji primjenjuju ove smjernice mogu zatražiti stručnu pomoć u pogledu njihove ili primjene bilo kojeg međunarodnog standarda za zaštitu ljudskih prava djece od Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH. kao izvještajne jedinice u pogledu primjene Smjernica za potrebe izvještaja o Bosni i Hercegovini.

Prema potrebi a u svrhu praćenja primjene ovih smjernica, bit će uspostavljen ad hoc stručni tim koji će sačiniti mehanizam za prikupljanje podataka i na bazi prikupljenih informacija izraditi izvještaj i to najmanje jedan u toku provođenja Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini 2012.-2015. i u svrhu izrade periodičnih izvještaja na osnovu Konvencije o pravima djeteta i pratećih protokola i preporuka Komiteta.

Izvještaji će biti korišteni u svrhu adekvatnog informiranja o problemu nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, a posebno u dijelu koji se odnosi na zaštitu djece od svih vidova nasilja.

U skladu s ovim smjernicama, angažirani službenici treba da poštuju princip nediskriminacije, a posebno sljedeće principe i kriterije prema kojima će:

- ✓ na koordiniran način intervenirati prateći već utvrđene, prihvatljive smjernice;
- ✓ na brz i direktan način posvetiti pažnju djeci, i uvijek, ako je to moguće, djelovati iz najbližih servisa (mjesna nadležnost);
- ✓ posebno obratiti pažnju na procese opažanja i prijavljivanja slučajeva, a za to je veoma važno da učestvuju i budu upućeni u sistem oni profesionalci koji rade na prvoj liniji;

-
- ✓ kada se identificira slučaj nasilja nad djecom, potrebno je da osiguraju odgovarajuću i djelotvornu zaštitu i podršku;
 - ✓ svesti intervencije na najniži nivo, izbjegavajući na taj način tzv. ugrožavanje žrtve od institucije, a sve zbog ponavljanja određenih ispitivanja ili djelovanja u neadekvatnim uslovima;
 - ✓ osigurati garancije koje bi u procesima i djelovanjima prema djeci izbjeglo moguće ponavljanje situacija koje bi mogle ugrožavati (reviktimizacija) i odvratiti osobe od uključivanja u ponuđeni program zaštite;
 - ✓ štititi sigurnost, identitet i integritet djeteta.

8. Zaključna razmatranja

U narednom periodu bilo bi neophodno dopuniti Smjernice i nekim vidovima nasilja koja danas smatramo samo opasnim postupcima. Naime, izlaganje djeteta opasnim postupcima, tj. radnjama koje predstavljaju ozbiljan rizik po zdravlje, sigurnost ili dobrobit djeteta, predstavlja njegovo zlostavljanje.

Često je samo slučajnost što ovi postupci još nisu doveli do ozljeđivanja djeteta, a danas se, nažalost, većinom nalaze u domenu „tamnih brojki“, odnosno nisu registrirani.

Primjeri ovakvih opasnih postupaka su:

- ✓ udaranje glave djeteta o zid ili druge predmete,
- ✓ vučenje za kosu, bacanje djeteta o čvrste predmete;
- ✓ udaranje djeteta otvorenom i zatvorenom šakom, kaišem, šipkom ili drugim predmetima po glavi, spolnim organima ili po mekim dijelovima tijela;
- ✓ prisilno uvijanje ili snažno povlačenje dijelova tijela djeteta;
- ✓ fizičko disciplinovanje/kažnjavanje dojenčeta; protresanje dojenčeta (vidjeti detaljnije u glosariju: sindrom protresene bebe);
- ✓ kupanje ili pranje djeteta izuzetno vrućom vodom;
- ✓ vožnja u pijanom stanju s djetetom;
- ✓ nesmotreno korištenje smrtonosnog oružja u blizini djeteta;
- ✓ gušenje djeteta (onemogućavanje disanja), zagrcnjavanje djeteta (npr. nasilnim hranjenjem);
- ✓ unošenje u tijelo djeteta, izuzev kada je medicinski opravdano, bilo koje supstance koja privremeno ili stalno može ugroziti funkcije jednog ili više organa ili tkiva (npr. neodgovarajuća upotreba lijekova, velikih količina alkohola...).

Ovo su samo neki od modusa izvršenja nasilja nad djetetom, kojima u narednom periodu treba posvetiti posebnu i zasebnu pažnju. Ulog u budućnost savremene civilizacije leži u njenom zalogu, a to su djeca. Ako nemamo razvijene sisteme ranog upozoravanja ali i sisteme reagiranja na destrukcije koje se dešavaju ovoj populaciji, onda zasigurno možemo reći da smo generacijski propustili priliku i bili neosvijesćeni u pogledu zaštite osnovnih dječijih prava.

Ovaj dokument ipak predstavlja veliki korak naprijed koji nam garantira organizirani pristup fenomenu nasilja nad djecom u budućnosti u cijeloj Bosni i Hercegovini.

9. Glosarij – termini i skraćenice korišteni u Smjernicama

ADHD (eng. Attention Deficit-Hyperactivity disorder). Sindrom nepažnje – hiperaktivnosti (prekomjerna aktivnost), razvojni je poremećaj koji se očituje nepažnjom, impulsivnošću i hiperaktivnošću. Takva hiperaktivna djeca mogu i roditeljima i odgajateljima i učiteljima zadavati mnogo brige i zahtijevaju dodatnu pažnju i tretman. Poremećaj se najčešće otkriva kad dijete krene u kolektiv, posebno u školu. Vrlo je učestao i smatra se da se pojavljuje u 3-5% djece školske dobi. Najmanje je četiri puta češći u dječaka nego u djevojčica. U stranoj literaturi naći ćemo naziv ADHD (Attention Deficit Hyperactivity Disorder – poremećaj pažnje i hiperaktivnost). Još uvijek su u upotrebi i termini koji su se ranije koristili, i to: MCD – minimalna cerebralna disfunkcija, ADD (Attention Deficit Disorder – poremećaj pažnje) i ADDH (Attention Deficit Disorder with Hyperactivity – poremećaj pažnje s hiperaktivnošću).

Adolescencija. Adolescencija je period razvoja i odrastanja čovjeka. Označava prijelaz iz djetinjstva u svijet odraslih i uobičajeno traje od 15. do 20. godine života. Ta životna faza odlikuje se konsolidiranjem mentalnog života, kristalizacijom stavova i mišljenja, a posebno racionalnim mentalnim sazrijevanjem. Tada se posebno razvijaju samopoštovanje, povjerenje, samostalnost i osobnost. Tokom adolescencije čovjek doseže sam vrh svojih intelektualnih sposobnosti učenja.

Agresivnost (kod djece). Djeca se ne rađaju agresivna, ona to nauče biti. Kako izgleda agresivnost u djece različitih uzrasta? U prvoj godini života plaču i grizu. Mala djeca iskazuju agresiju kroz igračke. Pratite koja aktivnost je podstiče. Predškolci, od dvije do pet godina, učenjem govora, uz roditeljsku podršku smanjuju nivo agresivnosti. Bitno je i znati koje ponašanje je normalno: Normalno je da su predškolci egocentrični i ne mogu sagledati neke veze i s drugog stajališta; Mala djeca vide sve ili ništa, ne vide da neko nije skroz loš ili dobar; Ne mogu planirati budućnost, trebaju konkretne smjernice, kao slike, da bi zapamtili kako se ponašati; Ne razlikuju stvarnost i maštu i zbunjuje ih šta je stvarno na TV-u; Djeca problematičnog temperamenta teško čitaju namjere drugih pa želju drugog djeteta da mu se pridruži u igri može shvatiti kao neprijateljsku namjeru. Školska djeca, između prvog i trećeg razreda, gube potrebu da napadaju druge. Agresivno dijete će prije udariti brata ili sestru nego prijatelja. Kod kuće će češće zalupiti vratima ili lupati nogama dok će se u školi više kontrolirati. Neka djeca nastave s agresivnim ponašanjem i dalje. Dječaci traže više fizičkih konflikata a djevojčice ismijavaju i vrijeđaju druge. Starija djeca naoko prerastu agresivne načine ponašanja ali mogu biti izazvana okolinom ili situacijom. Djeca koja su tretirana grubo i bezobzirno mogu uzvratiti takvim ponašanjem. Često agresivci

postaju vođe grupe vršnjaka koji onda podržavaju takvo ponašanje bilo vlastitom agresivnošću, bilo nekritiziranjem, tj. prešutnim odobravanjem.

Apatija. (grč. *apatheia*, neosjetljivost); Stanje poremećene, bitno smanjene afektivnosti, koje se manifestira kao potištenost, bezvoljnost, utučenost, ravnodušnost. Stanje može da varira od prolazne, kratkotrajne tuposti, indiferentnosti usljed umora, preko relativno duge afektivne neosjetljivosti nastale kao reakcija na stres, pa sve do dugotrajne, duboke patološke osjećajne utrnulosti, potištenosti i klonulosti u depresiji i melanholiji.

Blog. Blog (duži naziv weblog) je publikacija na internetu (vebu) koja sadrži prvenstveno periodične članke u obrnutom vremenskom slijedu – najnoviji članci nalaze se na vrhu stranice. Blogovi mogu biti individualni i kolaborativni. Terminološki za sada nema distinkcije kao u engleskom jeziku gdje se termin weblog češće koristi za kolaborativne, a blog za individualne projekte. Mogu biti u formi časopisa, tematski, lični. Mogu biti povezani u grupe, tematski ili vezano za domenu na kojoj se nalaze.

Chat sobe. Predstavljaju način internetskih komunikacija, naročito među mladim osobama. One su nešto poput soba za razgovor u kojima posjetioci mogu međusobno razgovarati, upoznavati se, raspravljati o određenim temama. One omogućavaju kontakt među korisnicima u realnom vremenu (real-time), a poruke korisnik vidi čim ih njegov sagovornik pošalje. Na takvim chatovima korisnici treba da se registriiraju i ostave neke podatke koji mogu a i ne moraju otkrivati njihov identitet. Kao takve chat sobe predstavljaju oblik komunikacije koji je isto pogodan i za različite zloupotrebe djece i mladih, jer se dešava da djeca i tinejdžeri traže jednu vrstu emocionalnog upotpunjavanja. Anonimnost koja se u toj vrsti komunikacije pruža te mlade osobe potiče na komunikaciju koju oni ne bi vodili u ličnim kontaktima. Često se dešava da odrasli ljudi koji nemaju prijateljske namjere zloupotrebljavaju ovu mogućnost internetske komunikacije.

Depresija. Težak psihički (afektivni) poremećaj koji obuhvata opće sniženje životnog tonusa, gubitak apetita i interesovanja, neprestanu zabrinutost, nesanicu, usporenost mišljenja, zatim bezvoljnost, obeshrabrenost, potištenost, umor, osjećaj snažne tuge, beznadežnosti, manje vrijednosti i osjećaj praznine. Smatra se da može nastati bez jasno vidljivog uzroka iz unutrašnjih konstitutivnih razloga (endogena), ali i kao odgovor na nepovoljne, traumatske vanjske okolnosti (reaktivna).

Djeca s poremećajima u razvoju. U djecu s poremećajima u razvoju ubrajaju se djeca sa: (1) usporenim kognitivnim razvojem koji intelektualno funkcioniraju ispod prosjeka (lako, umjereno i teže, te teško mentalno retardirane osobe; (2) senzornim oštećenjima (djeca sa oštećenjem vida-sljepoća i sluha-gluhoća i naglušost); (3) organski uslovljenim poremećajima u ponašanju, emocionalna

neuravnoteženost (hiperaktivnost i sl.); (4) tjelesnom invalidnošću i hroničnim bolestima; (5) oštećenjima govora i glasa (mucanje, tepanje, smetnje artikulacije); (6) višestrukim oštećenjima, postojanje dvije ili više smetnji istovremeno. Najvažnije u radu s takvom djecom je poštivanje principa individualnosti i uska saradnja s roditeljima takve djece kao i saradnja profesionalaca i stručnjaka kako unutar institucije, tako i između institucija.

Djeca s hronično iritabilnim temperamentom. Sindrom iritabilnosti označava prekomjernu razdražljivost. Takva su djeca nemirna, na najmanji podražaj plaču, često su nezadovoljna i plačljiva i češće imaju dojenačke grčeve. Takva djeca imaju i isprekidan san. Svi ti znakovi prekomjerne razdražljivosti utiču da su ta djeca nemirnija i naprosto se ne znaju opustiti i zaspati. Preporučuje se održavanje ustaljenih rituala njege, hranjenja i blagog umirujućeg odnosa kako bi se umanjili ili reducirali simptomi prekomjerne iritabilnosti.

Ekonomsko zlostavljanje djeteta. Ekonomsko zlostavljanje djeteta odnosi se na izlaganje djece poslovima koji otežavaju njihov prirodni rast i razvoj i zbog kojih oni ne mogu ostvariti svoja osnovna prava na igru, obrazovanje i druga osnovna prava djeteta. Postoje tri osnovna vida ekonomskog eksploatacija koja sadrže sve pojedinačne načine ekonomskog zlostavljanja. Jedan od vidova ekonomskog zlostavljanja predstavljaju svi oblici ropstva kao što su prodaja i trgovina djece, prisilni rad, tjeranje na prosjačenje. Drugi vid predstavlja korištenje, izlaganje i ponuda djece u ilegalnim radnjama kao što su prostitucija, pornografska produkcija i pornografske predstave. Ekonomsko zlostavljanje predstavlja i svaki oblik aktivnosti koji sadrži okolnosti u kojima je dijete zanemareno i preopterećeno, gdje je narušeno njegovo zdravlje i sigurnost.

Emocionalno zlostavljanje. (Vidjeti termin: PSIHOLŠKO NASILJE)

Fizičko nasilje (nad djetetom). Fizičko nasilje je odnos ili ponašanje kojim se uz primjenu fizičke sile, uz ili bez upotrebe drugih sredstava nanose povrede, ozljede ili rane djeci. U fizičko nasilje ubrajaju se: udaranje, šamaranje, davljenje, gađanje raznim predmetima, nanošenje opekotina, bacanje na pod ili niz stepenice, vezivanje uz radijator ili ormar, uskraćivanje hrane, zatvaranje u tavanskim ili podrumskim prostorijama, davanje otrovnih supstanci, alkohola ili neodgovarajućih lijekova, ujedanje, pokušaji utapanja ili gušenja djeteta, izlaganje opasnostima. Fizičko kažnjavanje djeteta u djetinjstvu ima dalekosežne posljedice na skladan razvoj ličnosti te se na taj način krše osnovne norme dječijih prava-poštivanje njihovog fizičkog integriteta i ljudskog dostojanstva. Sistematsko fizičko kažnjavanje djece stvara poremećaje kod djece te traume u ranom djetinjstvu onemogućavaju skladno, harmonično i svestrano prilagođavanje u kasnijem životu.

Forum. Forum ili stranice za diskusiju su internetske stranice na kojima se omogućava razmjena mišljenja među sudionicima kako bi oni dali svoje mišljenje o nekoj temi ili zatražili mišljenje ili savjet drugih. U načelu, poruke na forumima mogu ostavljati i čitati i korisnici interneta bez ograničenja. Korisnici su najčešće anonimni jer se pri slanju poruke na forum ne može navesti pravi identitet. Jednostavnost upotrebe i mogućnosti anonimne rasprave o različitim temama jedan je od glavnih razloga popularnosti foruma. Zbog svega nabrojanog ta vrsta komunikacije nosi veliki rizik i mogućnost zloupotrebe. Također je bitno napomenuti da su zapisi na forumu trajni pa ih je moguće vidjeti i raspravljati o njima i po nekoliko mjeseci što opet čini izvjesnom mogućnost zloupotrebe.

Izolacija. Obuhvata aktivnosti koje sprečavaju dijete da učestvuje u normalnim socijalnim aktivnostima kojima se djeci neprekidno osporava ostvarenje potrebe za interakcijom i komuniciranjem s vršnjacima ili odraslim osobama u kući ili van nje. Izolacija uključuje ponašanje odraslih kao što su zatvaranje djeteta ili postavljanje nerealnih granica, ograničavanje djetetove slobode kretanja, postavljanje nerealnih zabrana ili granica djetetove socijalne interakcije s vršnjacima ili odraslim osobama u zajednici. Dešava se da se dijete kažnjava zato što se upušta u sticanje normalnih iskustava, kao i to da se utiče na pojavu pretjeranog neoprvadanog straha djeteta prema osobama izvan porodice.

Izrazito zahtjevna djeca. Djeca koju označavamo kao izrazito zahtjevnu imaju obilježja specifične emocionalne osobenosti koje ih prate, a to su:

- ✓ Osjetljivost-takvo dijete je često inteligentno, kreativno i pronicljivo. Ali isto tako može biti sklono zapovijedanju i postavljanju velikih zahtjeva i može da ima duge izljeve bijesa zbog naizgled malih stvari. Roditelji ovakve djece često se osjećaju frustrirano, ljuto čak i bespomoćno zbog hirovitih „ispada“ ovakve djece.
- ✓ Povlačenje-djeca koja su sklona povlačenju na početku se roditeljima čine kao mirna, djeluju zadovoljno te se obično ne primijeti problem dok ne krenu u vrtić i ne pokažu nikakav interes za igru s drugom djecom.
- ✓ Tvrđoglavost, negativizam, sklonost kontroliranju-ovakva prkosna djeca mogu i da najjednostavnije aktivnosti preobrate u zahtjevno ubjeđivanje i natezanje. Sklona su negativnosti i odbijanju svega onoga što se traži od njih i više su okrenuta negativističkom ponašanju.
- ✓ Nepažljivost-ovakva djeca su neprestano u pokretu, trče okolo, zadirkuju drugu djecu, u školi nisu pažljiva te ih roditelji opisuju kao pomalo “rasijanu“.
- ✓ Impulsivnost, agresivnost – ovakva djeca su neprestano u pokretu, stalno prelaze iz jednog iskustva u drugo, postaju frustrirana i ljuta ako nije onako kako oni žele, nepromišljena su. Ako se uspije da konstruktivno koriste svoju veliku energiju, mogu biti energični, kreativni, entuzijastični

Malnutricija. Prema svjetskim podacima, malnutricija (pothranjenost) je vodeći uzrok smrti i teških bolesti u djece. Pothranjenost može biti posljedica nedovoljnog ili neprimjerenog unosa hrane, ali i nesposobnosti apsorpcije hrane ili iskorištavanja njenih metabolita. Malnutricija se može razviti i kada je značajno povećana potreba za esencijalnim metabolitima, kao npr. Za vrijeme stresa, teških infekcija, ranjavanja ili teških bolesti. Jedan od najozbiljnijih oblika malnutricije jeste proteinsko-energijska malnutricija. Razvija se u novorođenčadi i dojenčadi ako je prehrana na prsima ili drugim mliječnim proizvodima neodgovarajuća. Taj tip malnutricije je relativno čest u zemljama u razvoju, u industrijskim zemljama može se razviti blaži oblik a teži oblik malnutricije javlja se u siromašnim slojevima stanovništva.

Nasilje u porodici. Nasilje u porodici može se definirati kao ponašanje kojim jedan član porodice namjerno ugrožava tjelesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo nekog drugog člana porodice. Nasilje u porodici je pojam koji se obično odnosi na nasilje između supružnika a može se odnositi i na nevjenčane partnere ili pak ljude koji žive zajedno. Nasilje u porodici je fenomen koji je prisutan u svim zemljama svijeta i u svim kulturama. Nasilje u porodici pojavljuje se u različitim oblicima i uključuje fizičko, psihičko, seksualno i ekonomsko nasilje.

Psihološko nasilje (nad djetetom). Psihološko nasilje nad djetetom obuhvata destruktivna ponašanja odraslih prema djeci na način da se ona ugrožavaju, zapostavljaju, potcjenjuju, vrijeđaju ili da se verbalno napada njihova ličnost. Oblici psihološkog zlostavljanja su: uskraćivanje roditeljske ljubavi i emocionalne podrške, odbacivanje u formi ravnodušnosti i odsustva pažnje, odbacivanje putem vike, pripisivanje krivice djetetu za probleme, prenošenje negativnih poruka kojima se vrijeđa dostojanstvo djeteta i sl. Emocionalno nasilje ostavlja najviše traga na žrtvi nasilja. Ako je dugotrajnije, ono je destruktivnije od tjelesnog nasilja jer ostavlja višestruke posljedice na ličnost djeteta.

PTSP (POSTRAUMATSKI STRESNI POREMEĆAJ). Psihički poremećaj nastao kao odloženi i/ili produženi odgovor na neku veoma snažnu stresogenu situaciju koja vitalno ugrožava jedinku (npr. učešće u ratnim operacijama, zemljotres, podnošenje torture itd.). Tipični simptomi su: emocionalna tupost, povlačenje, flashback (ponovno preživljavanje traume u sjećanju koje se opsesivno nameće), noćne more, nesanica. Ove simptome često prate depresija i anksioznost (stanje unutrašnjeg straha, strepnje, uznemirenosti). Ponekad se javljaju i napadi straha i panike.

Regresivno ponašanje. Predstavlja vraćanje na oblike ponašanja koji su bili karakteristični za ranije periode razvoja i života. Naprimjer: sisanje palca kod sedmogodišnjeg djeteta koje ukazuje na vrijeme ranog djetinjstva ili nastojanje dvanaestogodišnjeg djeteta da plačem dobije ono što želi a što je svakako bilo karakteristično za raniji period kada je plačem dobivao ono što želi.

Samoća. Vidjeti termin: IZOLACIJA

Seksualno nasilje (nad djetetom). Seksualno nasilje nad djecom predstavlja niz aktivnosti od zajedničkog gledanja pornografskih časopisa i filmova, posmatranje odraslih pri masturbaciji, spolno obojenoj igri, dodirivanje te oralnog, analnog i genitalnog odnosa. Kod seksualnog nasilja nad djetetom odrasla osoba koristi dijete za zadovoljavanje svojih seksualnih potreba. Dijete u toku seksualno nasilnog odnosa može biti aktivno i pasivno. Najčešće djeca u početku o svemu šute te često nisu svjesna šta im se, ustvari, dešava. Često se dešava da ih nasilnik podmićuje ili obavezuje pa i zastrašuje čuvanjem „tajne“ kako ne bi nikome o tome govorila. Za dijete su zastrašujući i zbunjujući aspekti seksualnog nasilja tajnovitost i saučesništvo. Razlikujemo seksualno nasilje bez kontakta i seksualno nasilje s kontaktom.

Separacijski strah. Strah djeteta od odvajanja od neke osobe koja je za dijete od vitalnog značaja. Po Frojdu, jedan od prvih i najstarijih strahova jeste strah od odvajanja od majke. Za odojče kao i za malo dijete ostati bez majke koja štiti, hrani, miluje, ravno je potpunom uništenju, pa je zato strah od odvajanja tako snažan.

Sindrom pretučenog djeteta (eng. Battered Child Syndrome). Ova pojava dektira se kada je na djetetu primijećeno niz ozljeda koje je doživjelo i one se prepoznaju na osnovu sljedećih tragova: modrica koje su najraniji i najvidljiviji znak, i imaju oblik šake, prstiju ili predmeta (pojas, kaiš); opekotina, koje mogu biti nanesene grijalicom, cigaretom ili drugim vrućim predmetima; tamnih očiju i podočnjaka kod djeteta; znakova ljudskih ugriza; znakova udaraca kajišem; znakova gušenja oko vrata, znakova ozljede unutrašnjih organa, znakova krvarenja u pozadini oka. Posebno se može istaći tzv. shaken-baby syndrome-tresenje djeteta kod neutješnog, neprekidnog plača gdje za posljedicu imamo djetetov oštećen mozak i krvne žile. Na sindrom pretučenog djeteta treba uvijek sumnjati kad primijećene ozljede kod djeteta ukazuju na mogućnost namjernog nanošenja ili pak sumnjamo da nisu nastale slučajno. Sumnju može izazvati neuvjerljivo objašnjenje roditelja ili staratelja, ponavljanje ozljeda te izostanak hitnog odvođenja djeteta ljekaru, npr. primjećivanje starih povreda koje nisu medicinski tretirane.

Tabuizam. *Tabu* je riječ koja potiče iz maorskog jezika. Kod primitivnih naroda značila je zabranu koja se stavljala na neki predmet, rad, riječ i sl. Prema vjerovanju, narušavanje te zabrane povlačilo je za sobom tešku bolest ili smrt. Danas u prenesenom značenju tabu znači nešto što se ne smije dirati, o čemu se ne smije govoriti. U totalitarnim režimima značila je uglavnom zabranu na neke razgovore (tabu teme), govore, misli, rad, i sl.

Teroriziranje. Predstavlja aktivnosti ili prijetnje koje uzrokuju ekstreman strah ili anksioznost. Teroriziranje je također i postavljanje nerealnih očekivanja uz prijetnju gubitkom ili povredom ili pak prijetnju djetetu da će se izvršiti nasilje nad

njim ili prijetnju ili izvršenje nasilja nad djetetovom voljenom osobom ili predmetima. Takvo ponašanje dovodi dijete u nepredvidive i uznemirujuće okolnosti.

Vodenje slučaja (*eng. Case Management*). «Vodenje slučaja» od 70-ih godina 20. stoljeća postaje sve značajnije u anglosaksonskim zemljama kao odgovor na visoko složene, ali fragmentirane, duplicirajuće i nekoordinirane usluge koje se pružaju pojedinom korisniku. To je pristup koji osigurava da korisnik koji ima složene, višestruke probleme i ograničenja dobije sve potrebne usluge na vremenski usklađen i primjeren način. Odnosi se na postupak planiranja i praćenja usluga koje različite službe i institucije pružaju korisniku. U pravilu, jedna služba ili institucija preuzima primarnu nadležnost za korisnika i određuje voditelja slučaja koji koordinira usluge i zastupa korisnika. Koncept *case management* odnosno “vodenja slučaja” se prvo pojavio u Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) kao način koordiniranja raznolikih usluga (javnog i privatnog sektora) namijenjenih raznolikoj populaciji. U SAD-u vodenje slučajeva nikad nije imalo za cilj razvoj koherentne i složene nacionalne socijalne politike, već se razvilo kao odgovor na intenzivne potrebe za pomoći relativno malog dijela populacije. Ovaj pristup vrlo često je neophodan kako bi se kvalitetno pružila usluga zaštite djeteta žrtve nasilja.

Vršnjačko nasilje (*eng. Bullying*). Vršnjačko nasilje je pojava da jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemirava verbalno, fizički, psihički, emocionalno ili čak fizički napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može odbraniti. Kod vršnjačkog nasilja razlikujemo direktno nasilje koje podrazumijeva otvorene napade na dijete uključujući rугanje, ponižavanje, naređivanje, kritiziranje, prozivanje, naguravanje, prijetnje, iznuđivanje, zahtjev za podređenošću, davanje podrugljivih imena. Indirektno vršnjačko nasilje koje je teže uočljivo (kojem su sklonije djevojčice) ispoljava se kroz oblik društvene izolacije, namjernim isključivanjem iz grupe i grupnih igara kao i ogovaranjem. Vršnjačko nasilje se najčešće događa u školskim WC-ima, hodnicima i ostalim prostorijama izvan kontrole nastavnika i drugih odraslih osoba. Za djecu koja su žrtve vršnjačkog nasilja svaki dolazak u školu predstavlja opasnost s kojom se ne mogu i ne umiju izboriti te može da dobije opasne dimenzije, može da prouzrokuje veliku patnju kao i negativne psihološke posljedice. Vlastita slika o sebi kod te djece je narušena jer biti žrtva nije samo bolno i ponižavajuće. Stalna zabrinutost, strah i osjećaj bespomoćnosti i poniženja ugrožavaju dijete te mogu imati trajno loše posljedice. Kod djece koja su dugo bila izložena vršnjačkom nasilju postoji visok stepen rizika da će kada odrastu i sami biti loše prilagođene osobe.

Zanemarivanje (djeteta). Zanemarivanje djeteta predstavlja pasivnost, propuste i nedostatak brige usljed koje dolazi do nezadovoljavanja osnovnih djetetovih potreba u pogledu odgovarajuće hrane, odjeće, brige, školovanja, medicinskog tretmana. Razlikuje se nekoliko oblika zanemarivanja koje zavisi od dobi i razvojnih potreba djeteta. Tjelesno zanemarivanje podrazumijeva propuštanje roditelja

da zaštiti dijete od opasnosti kao i izostajanje zadovoljavanja osnovnih tjelesnih potreba uključujući smještaj, hranu i odjeću. Zdravstveno zanemarivanje je propuštanje roditelja ili staratelja da djetetu osigura neophodan medicinski tretman (vakcinacija, lijekovi, neophodan operativni zahvat itd). Emocionalno zanemarivanje ogleda se kroz emocionalnu nedostupnost roditelja, te izostajanje interesa za osjećanja djeteta. Također kod emocionalnog zanemarivanja imamo neprihvatanje i/ili odbacivanje djeteta, roditeljsku hladnoću, izoliranje djeteta od vršnjaka, nebrige za napredovanje. Emocionalno zanemarivanje određuje se kao nesposobnost da se uspostave pozitivne emocionalne veze s djetetom, odnosno nesposobnost da se primijete potrebe djeteta.

Zastrašivanje (vidjeti termin: TERORIZIRANJE)

10. Bibliografija

- Berger, L., Slack, K., Waldfogel, J., Bruch, S. (2010), Caseworker-Perceived Caregiver Substance Abuse and Child Protective Services Outcomes, *Child Maltreatment*, August 2010; vol. 15, 3: pp. 199-210.
- Briere, J. (1996). Trauma Symptom Checklist for Children: *Professional Manual*. Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, Inc
- Budimlić, M., Darcer, D. i Muratbegović, E. i sur (2010). Izvršenje alternativnih mjera za maloljetnike: pravni, institucionalni i praktični problemi, Sarajevo: Centar za istraživanje politike suprotstavljanja kriminalitetu.
- Buljan Flander, G. (2003). Prepoznavanje i zbrinjavanje fizički i seksualno zlostavljanog djeteta u izvanbolničkim uvjetima, *III. Hrvatski kongres hitne medicine s međunarodnim sudjelovanjem, Zagreb, Zbornik radova*, 2003.
- Buljan- Flander, G., Kocijan-Hercigonja, D. (2003), Zlostavljanje i zanemari vanje djece, Marko M usluge d.o.o. Zagreb.
- Buljan-Flander, G. (2003), Nasilje među djecom. Zagreb: Ministarstvo prosvjete i sporta, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- Chan, K. (2012), Evaluating the Risk of Child Abuse: The Child Abuse Risk Assessment Scale (CARAS), *Journal of Interpersonal Violence*, March 2012; vol. 27, 5: pp. 951-973.
- Cunningham, A. and Baker, L. (2004) *What about Me! Seeking to Understand a Child's View of Violence in the Family*. London, Ontario: Centre for Children and Families in the Justice System.
- Čorić, V., Bačan, M. (2006). *Zanemarivanje djece*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
- DeKeseredy W. S. I Perry B. (2006). Advancing Critical Criminology: *Theory and Application*, 20:1-4.
- Đuderija S., Petrović B. (2007). *Prijedlozi za poboljšanje položaja žena – žrtava rata u bh društvu*. Sarajevo: Fondacija lokalne demokratije.: 15.
- Đuderija S., Šeranić A. i sar. (2005). *Pregledi i analiza nacionalnih mehanizama u cilju sprečavanja trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini –Trgovina djecom u svrhu eksploatacije*. Sarajevo: Save the Children Norway Regionalni Ured za JU Evropu.: 42
- Goleman D. (1995), *Emotional Intelligence*, Bantam Books.

-
- Gwirayi, P. (2013), Fighting Child Sexual Abuse: Perspectives of Pupils From a Developing Country, SAGE Open, January-March 2013; vol. 3, 1: 2158244012472687.
 - Jones, L., Cross, T., Walsh, W., Simone, M. (2005), Criminal Investigations of Child Abuse: The Research Behind “Best Practices” Trauma, Violence, & Abuse, July 2005; vol. 6, 3: pp. 254-268.
 - Lawson, M., Alameda-Lawson, M., Byrnes, E. (2012), A Multilevel Evaluation of a Comprehensive Child Abuse Prevention Program, Research on Social Work Practice, September 2012; vol. 22, 5: pp. 553-566.
 - Levi, B., Crowell, K. (2011), Child Abuse Experts Disagree About the Threshold for Mandated Reporting, Clinical Pediatrics, April 2011; vol. 50, 4: pp. 321-329.
 - Save the Children Norway, (2010), REGIONALNI IZVJEŠTAJ O PROSJAČENJU DJECE – rasprostranjenost, prevencija i suzbijanje dječijeg prosjačenja, Istraživanje prosjačenja u 11 Evropi.
 - Trebješanin Ž.(2008), Rečnik psihologije, “Stubovi kulture” Beograd.
 - Valentino, K., Nuttall, A., Comas, M., Borkowski, J., Akai, C. (2012), Intergenerational Continuity of Child Abuse Among Adolescent Mothers: Authoritarian Parenting, Community Violence, and Race Child Maltreatment, May 2012; vol. 17, 2: pp. 172-181.
 - Whiteman, B (2002) Psychological and Psychiatric issues in ed.Giardino, A.P. &Giardino , E.R recognition of child abuse for the mandated reporter, G.W. Medical publishing. St Luis Missouri 137-156.

Prof. dr. sc. Mujo Hasković
Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije,
Univerziteta u Sarajevu
Sarajevo, 15. 09. 2013.

RECENZIJA

RUKOPISA “SMJERNICE ZA POSTUPANJE U SLUČAJU NASILJA NAD DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI”

Rukopis pod naslovom “**SMJERNICE ZA POSTUPANJE U SLUČAJU NASILJA NAD DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI**” je priredila grupa autora: Prof. dr. sci. Elmedin Muratbegović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu; mr. sci. Salih Đuderija, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine; Anka Šeranić, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske; Emira Dizdarević-Slomović, Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH; Mile Jurošević, Policija Brčko Distrikta BiH; Andrea Stanković, Ombudsmen za djecu Republike Srpske; Marija Jakovljević, JU „Centar za socijalni rad“ Banja Luka; Nermin Omerović, Služba socijalne zaštite Ilidža – Sarajevo; Irena Penc Puzić; Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine.

Ovo je svakako novum za našu društvenu zajednicu. Rukopis je rezultat empirijskih istraživanja vezanih za fenomen nasilja nad djecom na području Bosne i Hercegovine. Tekst obrađuje tematske cjeline bitne kako za fenomenologiju, tako i za sisteme ranog prepoznavanja i otkrivanja nasilja nad djecom. Smjernice za postupanje po pojedinim sektorima kao što su: Sektor obrazovanja- vaspitne i obrazovne ustanove, Sektor organa starateljstva, Zdravstveni sektor te Policija, predložene su u skladu sa interdisciplinarnim teorijskim spoznajama vezanim za nasilje nad djecom, a u skladu sa zakonskim i podzakonskim aktima, te protokolima u Bosni i Hercegovini.

Za potrebe pisanja ovog rukopisa, grupa autora je koristila širok fond stručne literature, što je bez sumnje doprinijelo, da sadržaji obrađenih tema budu obogaćeni inoviranim saznanjima iz ove oblasti. Autori nam nude tekst pisan razumljivim jezikom, na visokom naučno-stručnom nivou i mišljenja smo, da u potpunosti odgovara svojoj namjeni.

Ovaj rukopis će biti od velike koristi svima onima koji se bave pojavom nasilja nad djecom. Njegovim čitanjem će profitirati i drugi koji se na bilo koji način bave vaspitanjem i obrazovanjem djece.

Radi toga, sa zadovoljstvom predlažem izdavaču, da se ovaj rukopis pod naslovom, **“SMJERNICE ZA POSTUPANJE U SLUČAJU NASILJA NAD DJECOM U BOSNI I HERCEGOVINI”**, štampa u svom izvornom obliku.

RECENZENT:
Prof. dr. sc. Mujo Hasković S.R.

RECENZIJA

Smjernice za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini

Tekst Smjernica za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u BiH predstavljen je u deset poglavlja od kojih šest poglavlja obrađuju odvojene, ali i međusobno povezane cjeline. Pored Uvoda i Zaključnih razmatranja, te Bibliografije, Glosarij daje ovom tekstu posebnu vrijednost, imajući u vidu činjenicu da u nauci postoji široka lepeza definicija pojmova kojima se bavi ovaj tekst. Autori čitaoce i korisnike ovog teksta upućuju na potrebu jasnog definisanja pojmova u kontekstu bh društva. S tim u vezi, autori takođe ukazuju na važnost poznavanja svih pravnih dokumenata koji se bave ovom problematikom, te nude listu dokumenata polazeći od međunarodnih dokumenata i završavajući usvojenim dokumentima na nivou entiteta i Distrikta Brčko.

U trećem i četvrtom poglavlju posebno su obrađeni svi fenomenološki aspekti nasilja nad djecom, kao i osnovni pokazatelji koji ukazuju na postojanje zanemarivanja i zlostavljanja djece, posebno obrađujući svaki od oblika koji se, usaglašeno od većine autora, javljaju u domaćoj i stranoj literaturi kao najčešći oblici nasilja nad djecom.

Poglavljia pet i šest imaju poseban značaj za oblast sprečavanja nasilja nad djecom. Autori naglašavaju zakonsku obavezu prjavljavanja slučajeva nasilja nad djecom policiji i centrima za socijalni rad. U šestom poglavlju tekst se iscrpno bavi najznačajnijim dijelom praktične društvene reakcije gdje se sektori koji predstavljaju najznačajnije nosioce društvene odgovornosti u radu na slučajevima nasilja nad djecom, te učestvuju u preventivnim aktivnostima nasilja nad djecom, posebno obrađuju. Važno je istaknuti doprinos koji nude hodogrami, posebno imajući u vidu složenost bh društva i organa koji učestvuju u multidisciplinarnom modelu, kao neminovnom izražaju pristupa u borbi i sprječavanju nasilja nad djecom. Svi relevantni sektori (obrazovanje, organi starateljstva, zdravstvo i policija) predstavljeni su na konkretan i slikovit način tako da sam tekst odražava multidisciplinarnost u pristupu.

Prateći savremene pristupe tekstova koji predstavljaju društvene i državne dokumente u oblastima značajnim za garanciju ljudskih, a posebno dječijih prava, i ovaj tekst ukazuje u svom sedmom poglavlju na važnost evaluacije i monitoringa. Kroz Zaključna razmatranja autori još jednom ističu važnost podizanja svijesti o nasilju nad djecom, te smanjenju tzv. „tamnih brojki“ koje pokušavaju da vide svjetlo dana u bh društvu tokom proteklih nekoliko godina.

Smjernice za postupanje u slučajevima nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini predstavlja dokument koji ukazuje na opredjeljenost BiH da se uhvati u koštac sa socio-patološkim pojavama koje opterećuju modernu porodicu i društvo. Novinu koju donosi ovaj tekst kroz multidisciplinarn pristup u radu na slučajevima nasilja nad djecom, ističem kao posebnu vrijednost ovog dokumenta.

U Banjoj Luci, 15.septembra 2013.

